

Επιστημονικές Εκθέσεις (Reports) / 1

Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα

Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις

ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΦΕΡΜΟΣ,
SVET DANCHEV ΚΑΙ ΑΙΜΙΛΙΑ ΜΑΡΣΕΛΛΟΥ

**Οικονομική ανισότητα και
φτώχεια στην Ελλάδα:**
Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις

Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα:

Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις

Χρίστος Παπαθεοδώρου

Γιάννης Δαφέρμος

Svet Danchev

Αιμιλία Μαρσέλλου

Δεκέμβριος 2008

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο
είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη
τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια - Διορθώσεις: Γιώτα Γ. Χρόνη

Φωτογραφία εξωφύλλου: Σάββας Λαζαρίδης

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Γιάννης Παπαδημητρόπουλος

Εκτύπωση - Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ και UADPhilEcon

ISBN: 978-960-7402-51-6

Το παρόν κείμενο είναι προϊόν της συνεργασίας
του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ με το
Διεθνές Διδακτορικό Πρόγραμμα UADPhilEcon
του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Εθνικού
και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια σειρά δικαιωμάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσο-

τικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	9
2	Η ανισότητα στην Ελλάδα	13
2.1	Μεθοδολογία και ορισμός δεδομένων	13
2.2	Η εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα και την ΕΕ: Διαχρονικές τάσεις και συγκρίσεις	16
2.3	Ανισότητα και κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα	20
2.4	Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και ανισότητα	20
3	Η φτώχεια στην Ελλάδα	27
3.1	Μεθοδολογία και ορισμός δεδομένων	27
3.2	Η φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ: Διαχρονικές τάσεις και συγκρίσεις	28
3.3	Φτώχεια, κοινωνικές δαπάνες, οικονομική μεγέθυνση και ανεργία	35
3.4	Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και φτώχεια	50
4	Συμπεράσματα – Προτάσεις πολιτικής	57
	Βιβλιογραφία	61

1. Εισαγωγή

Η παρούσα έκθεση έχει στόχο να αποτυπώσει και να σχολιάσει βασικές πτυχές της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα, στο πλαίσιο μιας συγκριτικής διερεύνησής της με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάλυση της διαχρονικής εξέλιξης και των τάσεων των φαινομένων της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας, και στον αναδιανεμητικό ρόλο των κρατικών πολιτικών για την αντιμετώπισή τους. Για την εμπειρική ανάλυση αξιοποιούνται κυρίως μικροδεδομένα και δείκτες που προέρχονται από έρευνες της Eurostat και της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ), ενώ αναφορές γίνονται και σε ερευνητικά αποτελέσματα άλλων εργασιών. Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα προέρχονται από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (Survey on Income and Social Conditions – EU-SILC)¹ που πραγματοποιήθηκε το 2006 στο σύνολο σχεδόν των χωρών της ΕΕ-27. Βασική επιδίωξη της έκθεσης αυτής είναι να συμβάλει στη διαμόρφωση και στον εμπλουτισμό του σχετικού δημόσιου διαλόγου αναφορικά με την ένταση και έκταση

της ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα, καθώς και στη χάραξη και αξιολόγηση των κατάλληλων πολιτικών για την αντιμετώπισή τους. Για το σκοπό αυτό οφείλει να είναι εύκολα αναγνώσιμη και κατανοητή όχι μόνο από τους ειδικούς αλλά και από το ευρύ κοινό, διατηρώντας όμως την επιστημονική τεκμηρίωση των αναλύσεων και των ερευνητικών συμπερασμάτων. Γι' αυτόν το λόγο, εξειδικευμένες αναφορές και πληροφορίες σχετικά με τη μεθοδολογία που υιοθετείται στην ανάλυση καθώς και στον υπολογισμό διαφόρων δεικτών παρέχονται στις υποσημειώσεις και όχι στο κυρίως κείμενο.

Η εμπειρική διερεύνηση της φτώχειας και της ανισότητας στην Ελλάδα, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και μετά, βασίστηκε κυρίως σε δεδομένα από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ)², την έρευνα του Ευρωπαϊκού Πάνελ Νοικοκυριών (European Community Household Panel – ECHP)³ καθώς

1. Πρόκειται για επαναλαμβανόμενη ετήσια έρευνα στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών, η οποία αντικατέστησε την έρευνα European Community Household Panel (ECHP) (βλ. υποσημείωση 3). Πραγματοποιείται από το 2003 σε όλες τις χώρες της ΕΕ.

2. Οι ΕΟΠ πραγματοποιούνται από την ΕΣΥΕ και παρέχουν λεπτομερείς πληροφορίες για τις καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών. Η πρώτη ΕΟΠ για το σύνολο της χώρας πραγματοποιήθηκε το 1974 και έκτοτε πραγματοποιείται σε τακτά χρονικά διαστήματα.

3. Η ECHP πραγματοποιήθηκε την περίοδο 1994-2001 στο σύνολο των χωρών της ΕΕ. Η έρευνα αυτή είχε σχεδιαστεί ειδικά για τη μελέτη των εισοδημάτων και των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού της ΕΕ. Πρόκειται για μία επαναλαμβανόμενη ετήσια έρευνα

και στα προσφάτως διαθέσιμα δεδομένα από την EU-SILC.⁴ Παρά το γεγονός ότι οι σχετικές μελέτες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τις ερευνητικές υποθέσεις και το μεθοδολογικό πλαίσιο ανάλυσης, θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί σε ορισμένα κοινά ευρήματα και συμπεράσματα που συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Η οικονομική ανισότητα και η φτώχεια στην Ελλάδα παρουσίασαν σημαντική μείωση την περίοδο 1974-1982, ενώ έκτοτε παραμένουν στα ίδια γενικά επίπεδα, με μικρές διακυμάνσεις, χωρίς σαφή τάση.⁵
- Οι πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετωπίζουν τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας εί-

να στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών (panel) με τη χρήση κοινού ερωτηματολογίου και μεθοδολογία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων. Στην Ελλάδα η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε και το 2002.

4. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι ορισμένες μελέτες έχουν βασιστεί σε δεδομένα από δύο δειγματοληπτικές έρευνες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) που πραγματοποιήθηκαν το 1985 και το 1988/89 (βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου, 2004 για μια επισκόπηση των ερευνών αυτών και των δημοσιεύσεων που αξιοποιούν τα δεδομένα τους). Αρκετές επίσης από τις πρώτες μελέτες για την ανισότητα και τη φτώχεια στην Ελλάδα, ιδιαίτερα αυτές που πραγματοποιήθηκαν πριν από τη δεκαετία του 1980, βασίστηκαν σε δεδομένα της φορολογίας εισοδήματος. Πρόκειται όμως για μια ιδιαίτερα προβληματική πηγή πληροφοριών για την αποτύπωση της συνολικής οικονομικής ανισότητας στην Ελλάδα, εξαιτίας της υψηλής φοροδιαφυγής, της μεγάλης παραοικονομίας και του χαμηλού (μέχρι πρόσφατα) ποσοστού κάλυψης του πληθυσμού. Για μια επισκόπηση των ερευνών σχετικά με την ανισότητα και τη φτώχεια στην Ελλάδα καθώς και των διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων βλ. Μητράκος και Τσακλόγλου (1998) και Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004).

5. Βλ. π.χ. τις μελέτες των Tsakloglou (1990), Καράγιωργας κ.ά. (1990), Μητράκος και Τσακλόγλου (1998, 2003), Μητράκος κ.ά. (1998), Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005).

ναι οι συνταξιούχοι, οι άνεργοι, οι αγρότες, τα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης καθώς και τα πολυμελή και μονομελή νοικοκυριά.⁶

- Η διάσπαση της ανισότητας ανά πληθυσμιακή ομάδα (λόγου χάρη, σύμφωνα με το μέγεθος ή τη σύνθεση του νοικοκυριού, την περιοχή κατοικίας, το επίπεδο εκπαίδευσης, το επάγγελμα κ.λπ.) έχει δείξει ότι, ανεξαρτήτως ομαδοποίησης, η συνολική ανισότητα οφείλεται κυρίως σε διαφορές εντός των πληθυσμιακών ομάδων και όχι μεταξύ αυτών.⁷
- Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός των συντάξεων (δηλαδή τα διάφορα χρηματικά επιδόματα και βοηθήματα) έχουν πολύ ασθενή επίδραση στη μείωση της φτώχειας και της οικονομικής ανισότητας.⁸

Η σύγκριση της Ελλάδας με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ έχει δείξει επίσης ότι η χώρα μας παρουσιάζει πολύ μεγάλη ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος και ένα από τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας στην ΕΕ, ενώ εμφανείς είναι και οι αδυναμίες του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην αντιμετώπιση των φαινομένων αυτών.⁹ Στην περίπτωση όμως που η σύγκριση των επιπέδων φτώχειας δεν βασιστεί στις εθνικές γραμμές σχετικής φτώχειας αλλά σε ένα κοινό όριο για όλη την

6. Βλ. Papatheodorou (2000), Μητράκος και Τσακλόγλου (2003), Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004) και Kikilias and Gazon (2005).

7. Βλ. Tsakloglou (1990), Μητράκος και Τσακλόγλου (2003), Papatheodorou (2000), Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005).

8. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005) και Παπαθεοδώρου (2006, 2008).

9. Βλ. μεταξύ άλλων Eurostat (2002), Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005), Παπαθεοδώρου (2006, 2008), Guio (2005) και Κανελλόπουλος κ.ά. (2004).

ΕΕ, τότε αποκαλύπτεται ότι οι διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων της Ελλάδας σε σχέση με αυτό των άλλων χωρών της ΕΕ είναι πολύ πιο έντονες.¹⁰ Υιοθετώντας, για παράδειγμα, τη γραμμή φτώχειας της Δανίας, τότε το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού στην Ελλάδα θα χαρακτηριζόταν φτωχό.

Ορισμένα επιπρόσθετα ευρήματα των σχετικών μελετών αφορούν τη μεγάλη συνεισφορά του εισοδήματος από επιχειρηματική δραστηριότητα στη διαμόρφωση της συνολικής ανισότητας στην Ελλάδα,¹¹ τη μικρή αναδιανεμητική επίδραση των άμεσων φόρων και των ασφαλιστικών κρατήσεων¹² καθώς και τον σημαντικό ρόλο των χαρακτηριστικών της οικογένειας προέλευσης στη μεταφορά ανισοτήτων από τη μια γενιά στην άλλη.¹³

Η δομή της παρούσας έκθεση για τη φτώχεια και την ανισότητα στην Ελλάδα έχει ως

εξής: Στην επόμενη ενότητα αναλύεται η εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα και οι διαχρονικές της τάσεις με βάση συγκρίσιμες εκτιμήσεις για τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15 και ΕΕ-27. Ταυτόχρονα εξετάζεται η αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων και διερευνάται ο βαθμός στον οποίο βασικά πληθυσμιακά χαρακτηριστικά μπορούν να ερμηνεύσουν τη συνολική ανισότητα στην Ελλάδα και στις χώρες της ΕΕ. Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζεται η συγκριτική ανάλυση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των κοινωνικών μεταβιβάσεων καθώς επίσης και στη συσχέτιση του φαινομένου της φτώχειας με τις κοινωνικές δαπάνες, την οικονομική μεγέθυνση και την ανεργία. Παράλληλα, αναλύονται και σχολιάζονται τόσο ο κίνδυνος φτώχειας όσο και η συνεισφορά στη συνολική φτώχεια των διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων. Τέλος, στην τέταρτη ενότητα συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα της έκθεσης και δίνονται ορισμένες γενικές κατευθύνσεις για τη χάραξη αποτελεσματικότερων πολιτικών που έχουν ως στόχο να αντιμετωπίσουν τη φτώχεια και την οικονομική ανισότητα.

10. Βλ. Παπαθεοδώρου (2006, σελ. 7-8).

11. Βλ. Papatheodorou (1998).

12. Βλ. Karageorgas (1973), Καράγιωργας και Πάκος (1988), Papatheodorou (1998, 2006), Παπαθεοδώρου (2003).

13. Βλ. Papatheodorou (1997), Papatheodorou and Piachaud (1998).

2. Η ανισότητα στην Ελλάδα

2.1 Μεθοδολογία και ορισμός δεδομένων

Η ανάλυση της παρούσας και της επόμενης ενότητας στηρίζεται κυρίως σε επεξεργασία μικροδεδομένων της Eurostat που προέρχονται από τις έρευνες Ευρωπαϊκού Πάνελ Νοικοκυριών (ECHP) και Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC). Πρόκειται για επαναλαμβανόμενες ετήσιες δειγματοληπτικές έρευνες στις χώρες της ΕΕ, στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών (panel), υιοθετώντας κοινό ερωτηματολόγιο και μεθοδολογία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων. Η πρώτη έρευνα πραγματοποιήθηκε σε όλες της χώρες της ΕΕ την περίοδο 1994-2001, ενώ η δεύτερη ξεκίνησε σε καινούργιο δείγμα το 2003, με πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα αυτά της έρευνας του 2006 (τα οποία αναφέρονται σε εισοδήματα του 2005). Παράλληλα, στην ενότητα αυτή αξιοποιούνται και ερευνητικά ευρήματα από άλλες μελέτες που βασίστηκαν στις ίδιες ή σε εναλλακτικές πηγές δεδομένων.

Ο ορισμός του εισοδήματος που υιοθετείται στη μέτρηση της ανισότητας και της φτώχειας είναι αυτός του διαθέσιμου εισοδήματος, δηλαδή του συνολικού εισοδήματος των νοικοκυριών μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών. Στην ανάλυση δεν συμπεριλήφθηκαν τα νοικοκυριά με αρνητικό διαθέσιμο συνολικό εισόδημα. Ως δη-

μογραφική μονάδα ανάλυσης χρησιμοποιείται το άτομο. Για να είναι συγκρίσιμο το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση, δεχόμενοι ότι υπάρχουν οικονομίες κλίμακας στην κατανάλωση, τα εισοδήματα σταθμίστηκαν με βάση την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η οποία συχνά αναφέρεται και ως κλίμακα της Eurostat. Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή, το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικος με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3. Παράλληλα, διερευνώνται οι επιπτώσεις στην αποτύπωση της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας –και κατά συνέπεια στη χάραξη και αξιολόγηση πολιτικών– από την υιοθέτηση εναλλακτικών κλιμάκων ισοδυναμίας, όπως, λόγου χάρη, η παλαιότερη ή «γνήσια» κλίμακα του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με την οποία οι σταθμίσεις για κάθε επιπλέον ενήλικο και κάθε επιπλέον παιδί είναι 0,7 και 0,5 αντίστοιχα.

Προκειμένου να διερευνηθεί επίδραση που έχουν οι διαφορές των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στην ένταση και έκταση της ανισότητας και της φτώχειας, οι χώρες της ΕΕ ομαδοποιούνται με βάση τον τύπο κοινωνικού κράτους που έχουν αναπτύξει.¹⁴ Το σύστημα

14. Η ταξινόμηση των χωρών της ΕΕ με βάση το σύστημα κοινωνικής προστασίας ακολουθεί την ανάλυ-

κοινωνικής προστασίας κάθε χώρας (ή ομάδας χωρών) αναφέρεται στον ιδιαίτερο ρόλο που παίζουν η αγορά, το κράτος και η οικογένεια στην παροχή κοινωνικής προστασίας. Οι χώρες της ΕΕ ταξινομούνται στους ακόλουθους τύπους κοινωνικών κρατών (ή συστημάτων κοινωνικής προστασίας):

1. *Σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος*. Χαρακτηρίζεται από τη θεσμοθετημένη δέσμευση του κράτους για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας μέσω πολιτικών ευρείας εμβέλειας που βελτιώνουν το επίπεδο διαβίωσης και μειώνουν την ανισότητα και τη φτώχεια. Διακρίνεται για τις γενναιόδωρες και καθολικού χαρακτήρα κοινωνικές παροχές (όπου μονάδα αναφοράς είναι το άτομο), το ευρύ φάσμα κοινωνικών υπηρεσιών, το υψηλό επίπεδο φορολογίας και την ανάπτυξη πολιτικών ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες, ενώ ως πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αναφέρονται η Σουηδία και η Δανία. Στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος εντάσσονται επίσης η Φινλανδία και η Ολλανδία.
2. *Συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος*. Χαρακτηρίζεται επίσης από σχετικά γενναιόδωρες κοινωνικές παροχές, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών κινδύνων. Το δικαίωμα όμως στις παροχές αυτές καθορίζεται από την εργα-

σιακή καριέρα και την κοινωνικοεπαγγελματική θέση του ατόμου. Οι μεταβιβάσεις έχουν μικρότερη αναδιανεμητική επίδραση σε σύγκριση με αυτές του σοσιαλδημοκρατικού κοινωνικού κράτους. Έχοντας ως μονάδα αναφοράς την οικογένεια, οι παροχές απευθύνονται κυρίως στον άνδρα-προστάτη. Παράλληλα, η εργασία των γυναικών εκτός σπιτιού δεν ενθαρρύνεται ιδιαίτερα. Το μείγμα πολιτικών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του συγκεκριμένου τύπου κοινωνικού κράτους συντηρούν και αναπαράγουν τις διακρίσεις που προέρχονται από την κοινωνική και επαγγελματική θέση των ατόμων. Στον συγκεκριμένο τύπο κοινωνικού κράτους εντάσσονται πολλές χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, με χαρακτηριστικότερους εκπροσώπους τη Γερμανία και τη Γαλλία. Άλλες χώρες που ανήκουν σε αυτή την ομάδα είναι το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία.

3. *Φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος*. Σε αυτό τον τύπο κοινωνικού κράτους η αγορά αναγνωρίζεται ως ο βασικός μηχανισμός στη διανομή των πόρων, με αποτέλεσμα οι κρατικές παρεμβάσεις για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας να περιορίζονται στις περιπτώσεις όπου η αγορά και η οικογένεια αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των ατόμων. Οι δημόσιες παροχές είναι περιορισμένες και, με βάση τον έλεγχο των πόρων των δικαιούχων, στρέφονται σε αυτούς που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη, με συνέπεια το στιγματισμό των αποδεκτών. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε κυρίως στις αγγλοσαξονικές χώρες. Από τις χώρες της ΕΕ στην ομάδα αυτή συγκαταλέγονται η Μεγάλη Βρετανία (όπως διαμορφώθηκαν οι θεσμοί κοινωνικής προστασίας

ση των Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005), η οποία βασίζεται στο έργο του Esping-Andersen (1990) για τα τρία καθεστώτα ευημερίας (σοσιαλδημοκρατικό, συντηρητικό-κορπορατιστικό και φιλελεύθερο) και στη συζήτηση που ακολούθησε αναφορικά με το νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο κοινωνικής προστασίας (βλ. Leibfried, 1992, Ferrera, 1996, Petmesidou, 1996, Μασαγγάνης, 1999).

στη χώρα μετά την κυβέρνηση Θάτσερ στα τέλη δεκαετίας του 1970) και η Ιρλανδία.

4. *Το καθεστώς ευημερίας των χωρών της νοτίου Ευρώπης.* Χαρακτηρίζεται από την καθυστερημένη ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, την περιορισμένη καθολικότητα στις παροχές και τα μεγάλα κενά στην κοινωνική προστασία, τα οποία αναπληρώνουν η οικογένεια και τα συγγενικά δίκτυα. Επίσης διακρίνεται για τον κατακερματισμό και την υψηλή πόλωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, καθώς επίσης για το ρόλο των πελατειακών σχέσεων στη διανομή των πόρων και την παροχή κοινωνικής προστασίας. Στην ομάδα αυτή εντάσσονται η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα, με τις δύο τελευταίες χώρες να θεωρούνται οι πιο αντιπροσωπευτικές αυτού του τύπου κοινωνικού κράτους.
5. *Νέα μέλη της ΕΕ.* Στην ομάδα αυτή έχουν ενταχθεί τα νέα μέλη της ΕΕ τα οποία είναι κυρίως από χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, του πρώην ανατολικού μπλοκ, με την προσθήκη της Μάλτας και της Κύπρου. Η πρόσφατη είσοδος των χωρών αυτών στην ΕΕ και το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις χώρες δεν έχουν ολοκληρώσει ακόμη τη διαδικασία της μετάβασης από το προηγούμενο καθεστώς δεν επιτρέπουν την ασφαλή κατάταξή τους σε κάποιο καθεστώς ευημερίας.

Για τη μέτρηση της ανισότητας χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες *Gini (G)*, *Μέση απόκλιση λογαρίθμων (L)*, *Theil (T)*, *Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας C^2* και *Atkinson $A_{(\varepsilon=0,5)}$ και $A_{(\varepsilon=2)}$* . Οι δείκτες αυτοί είναι ευρέως διαδεδομένοι σε αντίστοιχες αναλύσεις και ικανοποιούν τις βασικές ιδιότητες που οφείλουν να έχουν οι δείκτες μέτρησης της ανισό-

τητας. Οι ιδιότητες αυτές είναι η ανωνυμία, η ανεξαρτησία από το μέγεθος του πληθυσμού, η ανεξαρτησία από τη μονάδα μέτρησης του εισοδήματος και η αρχή της μεταβίβασης.¹⁵ Η χρήση των εναλλακτικών αυτών δεικτών στην ανάλυση κρίθηκε αναγκαία για να αποτυπώσουμε και να διερευνήσουμε διάφορες πλευρές της ανισότητας. Οι παραπάνω δείκτες εμφανίζουν διαφορετική ευαισθησία σε μεταβιβάσεις που γίνονται σε διαφορετικά σημεία της κατανομής, εκφράζοντας ο καθένας μία ιδιαίτερη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας.¹⁶ Ο δείκτης *G* είναι περισσότερο ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις που γίνονται στο μέσο της διανομής. Ανάμεσα στους δείκτες *L*, *T* και C^2 μεγαλύτερη ευαισθησία σε μεταβιβάσεις που γίνονται στα υψηλά εισοδήματα εμφανίζει ο C^2 , ενώ στα χαμηλά ο *L*. Η ευαισθησία του δείκτη *Atkinson* εξαρτάται από την τιμή της «παραμέτρου αποστροφής της ανισότητας» ε . Όσο μεγαλύτερη τιμή παίρνει η παράμετρος ε τόσο πιο ευαίσθητος γίνεται ο δείκτης σε αλλαγές στο κάτω άκρο της κατανομής.

Για να διερευνηθεί ο βαθμός στον οποίο η συνολική ανισότητα ερμηνεύεται από διαφορές που παρατηρούμε μεταξύ μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού (όπως, λόγου χάρη, με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης ή το επάγγελμα) και από διαφορές που παρατηρούμε εντός των συγκεκριμένων ομάδων (όπως, για παράδειγμα, στα άτομα με το ίδιο επίπεδο

15. Για μια συστηματική παρουσίαση του τρόπου υπολογισμού και των ιδιοτήτων των δεικτών μέτρησης της ανισότητας βλ. Atkinson (1983), Anand (1983), Jenkins (1991), Lambert (1993), Cowell (1995, 2000), Sen (1997) και Atkinson and Bourguignon (2000).

16. Για την επίδραση που έχουν οι εναλλακτικές υποθέσεις, οι ορισμοί, οι δείκτες και οι μέθοδοι ανάλυσης της ανισότητας βλ. Piachaud (1993) και Παπαθεοδώρου (2004).

εκπαίδευσης ή το ίδιο επάγγελμα) χρησιμοποιήθηκαν οι αθροιστικά διαχωρίσιμοι δείκτες *Μέση απόκλιση λογαρίθμων (L)*, *Theil (T)* και *Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας C²*.¹⁷ Οι δείκτες αυτοί ανήκουν στην οικογένεια των δεικτών γενικευμένης εντροπίας και θεωρούνται κατάλληλοι για αντίστοιχες αναλύσεις, δηλαδή μπορούν να εκφραστούν έτσι ώστε να καταστεί δυνατός ο υπολογισμός της συνεισφοράς των διαφορών μεταξύ και εντός μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού στη συνολική ανισότητα.¹⁸

Προκειμένου να διερευνηθεί η αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, αυτές υποδιαιρέθηκαν σε δύο επιμέρους μεταβλητές: «συντάξεις» και «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις».¹⁹ Οι «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις» περιλαμβάνουν όλα τα χρημα-

17. Αθροιστικά διαχωρίσιμοι (με βάση τις ομάδες του πληθυσμού) είναι οι δείκτες ανισότητας που μπορούν να εκφραστούν ως εξής:

$$I_T = I_B + I_W,$$

όπου I_T είναι η συνολική ανισότητα, I_B είναι η ανισότητα μεταξύ των ομάδων και I_W είναι η ανισότητα μέσα στις ομάδες. Η μεταξύ των ομάδων ανισότητα είναι η ανισότητα που θα είχαμε εάν το εισόδημα όλων των μελών της κάθε ομάδας γινόταν ίσο με το μέσο εισόδημα της ομάδας. Η εντός των ομάδων ανισότητα είναι η ανισότητα που θα προέκυπτε εάν εξισώνονταν τα μέσα εισοδήματα σε όλες τις ομάδες, αλλά η ανισότητα εντός της κάθε ομάδας έμενε αμετάβλητη. Για μια λεπτομερή ανάλυση στη μεθοδολογία διάσπασης της ανισότητας με βάση τους δείκτες L , T και C^2 βλ. Shorrocks (1980, 1984), Anand (1983), Cowell (1995), Papatheodorou (2000) και Papatheodorou and Pavlopoulos (2003).

18. Για τους δείκτες διάσπασης της ανισότητας βλ. Bourguignon (1979), Cowell (1980, 1984, 1995, 2000), Shorrocks (1980, 1984) και Anand (1983).

19. Για να διερευνήσουμε την αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, ακολουθήσαμε τη μεθοδολογία που υιοθετήθηκε στις εργασίες των Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005).

τικά επιδόματα και βοηθήματα, όπως είναι τα οικογενειακά και στεγαστικά επιδόματα, τα επιδόματα ανεργίας και αναπηρίας, καθώς και τα διάφορα επιδόματα κοινωνικής βοήθειας. Έτσι, εκτός από τη συνολική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη διανομή του εισοδήματος, η διάκριση αυτή δίνει τη δυνατότητα να εκτιμηθεί και να αξιολογηθεί η επίδραση που έχει κάθε επιμέρους ομάδα κοινωνικών μεταβιβάσεων στην εισοδηματική ανισότητα και τη φτώχεια.

2.2 Η εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα και την ΕΕ: Διαχρονικές τάσεις και συγκρίσεις

Για να εκτιμηθεί ουσιαστικά και να αξιολογηθεί η εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα, είναι απαραίτητη η επισκόπηση της διαχρονικής της εξέλιξης και η δυνατότητα σύγκρισης με άλλες χώρες, ιδιαίτερα της ΕΕ. Στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε και θα σχολιάσουμε συγκρίσιμες εκτιμήσεις για το ύψος και την εξέλιξη της ανισότητας στην Ελλάδα και στις χώρες της ΕΕ.

Στον Πίνακα 2.1 παρουσιάζονται εκτιμήσεις της συνολικής ανισότητας στη διανομή του ισοδύναμου εισοδήματος των ατόμων στις χώρες της ΕΕ-27 με τη χρήση εναλλακτικών δεικτών, αξιοποιώντας τα πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της έρευνας EU-SILC του 2006. Οι διαφορές μεταξύ των χωρών της ΕΕ ως προς την ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος συμφωνούν με την προτεινόμενη κατάταξη σε καθεστώς ευημερίας. Όπως εύκολα μπορούμε να παρατηρήσουμε, με βάση το δείκτη *Gini* τη μικρότερη ανισότητα στην ΕΕ-15 παρουσιάζουν οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος και ακολουθούν οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς

Πίνακας 2.1: Συνολική ανισότητα στις χώρες της ΕΕ-27, 2006, μετρούμενη με τους δείκτες *Gini* (*G*), *Μέση απόκλιση λογαρίθμων* (*L*), *Theil* (*T*), *Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας* (*C*²), *Atkinson* $A_{(\varepsilon=0,5)}$ και $A_{(\varepsilon=2)}$

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	<i>Gini</i>	<i>L</i>	<i>Theil</i>	<i>C</i> ²	<i>A</i> _(ε=0,5)	<i>A</i> _(ε=2)
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	0,230	0,100	0,101	0,134	0,047	0,322
			Σουηδία	0,231	0,110	0,098	0,123	0,049	0,395
			Φινλανδία	0,258	0,118	0,140	0,275	0,060	0,253
			Ολλανδία	0,256	0,117	0,125	0,187	0,058	0,262
		Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	0,253	0,116	0,112	0,133	0,055	0,451
			Βέλγιο	0,272	0,135	0,172	0,965	0,069	0,303
			Γερμανία	0,260	0,127	0,133	0,207	0,061	0,353
			Γαλλία	0,272	0,127	0,136	0,188	0,063	0,305
			Λουξεμβούργο	0,278	0,130	0,133	0,166	0,063	0,252
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	0,320	0,187	0,186	0,267	0,087	0,475
			Ιρλανδία	0,319	0,173	0,209	0,456	0,089	0,286
		Νοτιοευρωπαϊκό	Ιταλία	0,316	0,184	0,178	0,241	0,085	0,439
			Ισπανία	0,308	0,179	0,162	0,195	0,080	0,839
			Ελλάδα	0,337	0,196	0,201	0,269	0,094	0,339
			Πορτογαλία	0,376	0,247	0,263	0,406	0,118	0,430
	Νέα μέλη	Ρουμανία	0,330	-	-	-	-	-	
		Βουλγαρία	0,240	-	-	-	-	-	
		Εσθονία	0,328	0,187	0,186	0,234	0,088	0,338	
		Ουγγαρία	0,327	0,193	0,225	0,399	0,097	0,350	
		Λιθουανία	0,347	0,217	0,206	0,250	0,099	0,423	
		Λετονία	0,386	0,266	0,274	0,422	0,125	0,463	
		Πολωνία	0,332	0,194	,0,190	0,239	0,091	0,360	
		Σλοβακία	0,280	0,146	0,203	0,720	0,078	0,245	
		Σλοβενία	0,238	0,100	0,096	0,107	0,047	0,298	
		Τσεχία	0,253	0,109	0,124	0,190	0,056	0,189	
		Μάλτα	0,280	-	-	-	-	-	
		Κύπρος	0,288	0,141	0,158	0,260	0,071	0,242	

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

ευημερίας. Οι χώρες της νοτίου Ευρώπης και οι χώρες του φιλελεύθερου προνοιακού καθεστώτος είναι αυτές που εμφανίζουν τη μεγαλύτερη ανισότητα. Η Ελλάδα παρουσιάζει τη δεύτερη μεγαλύτερη ανισότητα (μετά την Πορτογαλία) στη διανομή του εισοδήματος μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15. Από τα νέα μέλη

της ΕΕ (ΕΕ-27) τα μόνα κράτη που εμφανίζουν μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα από την Ελλάδα είναι η Λιθουανία και η Λετονία.

Η ιεράρχηση των χωρών ως προς το βαθμό ανισότητας ενδέχεται να διαφοροποιείται με τη χρήση εναλλακτικών δεικτών, ανάλογα με την ιδιαίτερη ευαισθησία του κάθε δείκτη στις

Πίνακας 2.2: Ποσοστιαία μεταβολή της συνολικής ανισότητας στις χώρες της ΕΕ-15, 1995-2006, μετρούμενη με τους δείκτες *Gini* (*G*), *Μέση απόκλιση λογαρίθμων* (*L*), *Theil* (*T*), *Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας* (*C*²), *Atkinson* $A_{(\varepsilon=0,5)}$ και $A_{(\varepsilon=2)}$

Τύπος κοινωνικού κράτους		Χώρα	<i>Gini</i>	<i>L</i>	<i>Theil</i>	<i>C</i> ²	$A_{(\varepsilon=0,5)}$	$A_{(\varepsilon=2)}$
ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	4,6	14,6	2,0	-19,3	4,4	100,0
		Σουηδία	2,6	16,3	10,1	13,5	12,5	-2,7
		Φινλανδία	15,3	34,5	38,1	57,0	32,1	52,0
		Ολλανδία	-10,5	-28,7	-24,2	-28,2	-23,7	-37,5
	Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	-6,6	-14,7	-13,8	-15,3	-12,7	43,7
		Βέλγιο	-6,8	-19,2	-4,4	133,1	-12,7	-43,9
		Γερμανία	-9,4	-26,6	-11,9	7,8	-18,7	-33,5
		Γαλλία	-7,8	-21,6	-13,9	-12,6	-16,0	-49,3
		Λουξεμβούργο	6,1	14,0	12,7	16,1	12,5	22,3
	Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	-4,5	-9,6	-13,9	-32,4	-11,1	-0,2
		Ιρλανδία	-3,9	-8,5	-5,4	-6,4	-6,3	-21,0
	Νοτιοευρωπαϊκό	Ιταλία	-4,8	-19,7	-8,2	1,3	-12,4	-22,7
		Ισπανία	-8,6	-17,9	-16,1	-14,5	-15,8	12,8
		Ελλάδα	-3,2	-11,3	-3,8	1,9	-6,9	-16,9
		Πορτογαλία	0,5	-6,1	8,2	31,4	0,9	-15,7

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005).

μεταβιβάσεις σε διαφορετικά τμήματα της κατανομής.²⁰ Η ιεράρχηση όμως μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27 και των τύπων κοινωνικού κράτους ως προς την ανισότητα δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των περισσότερων χρησιμοποιούμενων δεικτών. Εξαιρέση αποτελούν οι δείκτες C^2 και $A_{(\varepsilon=2)}$, οι οποίοι εμφανίζουν αυξημένη ευαισθησία σε μεταβιβάσεις στα πολύ υψηλά και στα πολύ χαμηλά εισοδήματα αντίστοιχα. Με βάση το δείκτη C^2 , το Βέλγιο παρουσιάζει την υψηλότερη ανισότητα, κάτι που υποδηλώνει τη μεγαλύτερη διασπορά που υπάρχει στα πολύ υψηλά εισοδήματα. Σύμφωνα όμως με το δείκτη $A_{(\varepsilon=2)}$, την υψηλότερη ανισότητα παρουσιάζει η

Ισπανία, αντανakλώντας με αυτό τον τρόπο τη μεγάλη εισοδηματική ανισότητα που υπάρχει στο φτωχότερο τμήμα του πληθυσμού. Ανεξαρτήτως όμως του δείκτη μέτρησης της ανισότητας, η χώρα με τη χαμηλότερη ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος είναι η Δανία.²¹

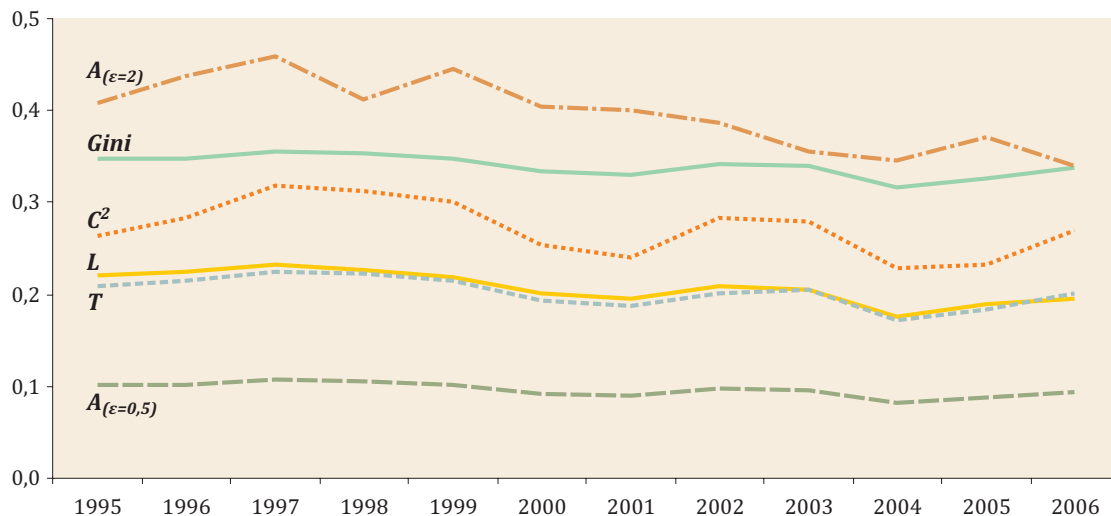
Στον Πίνακα 2.2 παρουσιάζεται η μεταβολή της συνολικής ανισότητας στις χώρες της ΕΕ-15 την περίοδο 1995-2006.²² Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των σχετικών δεικτών, η ανισότη-

21. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να υποθέσουμε με σχετική ασφάλεια ότι η καμπύλη Lorenz για το διαθέσιμο ισοδύναμο εισόδημα της Δανίας βρίσκεται πιο κοντά στη διαγώνιο της ίσης διανομής και δεν τέμνεται από τις αντίστοιχες καμπύλες των άλλων χωρών.

22. Τα στοιχεία του Πίνακα 2.2 επιβεβαιώνουν τις τάσεις που έχουν διαπιστωθεί στις εργασίες Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005) και Papatheodorou and Petmesidou (2006).

20. Όλοι οι δείκτες θα συμφωνούσαν στην ιεράρχηση των χωρών ως προς την ανισότητα μόνο στην περίπτωση που οι αντίστοιχες καμπύλες Lorenz δεν τέμνονταν.

Διάγραμμα 2.1: Μεταβολή της συνολικής ανισότητας στην Ελλάδα, 1995-2006, με βάση τους δείκτες *Gini* (*G*), Μέση απόκλιση λογαρίθμων (*L*), *Theil* (*T*), Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (C^2), *Atkinson* $A_{(\varepsilon=0,5)}$ και $A_{(\varepsilon=2)}$

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005)

τα στη διανομή του εισοδήματος μειώθηκε αισθητά την περίοδο αυτή στις χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος (με εξαίρεση το Λουξεμβούργο), ενώ σε μικρότερο βαθμό μειώθηκε στις χώρες της νοτίου Ευρώπης (με εξαίρεση την Πορτογαλία) και στις χώρες με φιλελεύθερο προνοιακό καθεστώς. Στην Ελλάδα η μείωση της ανισότητας την περίοδο αυτή, σύμφωνα με τους περισσότερους δείκτες, ήταν αρκετά μικρή. Οριακή αύξηση της ανισότητας εμφανίζει μόνο ο δείκτης C^2 , γεγονός που υποδηλώνει αύξηση της διασποράς στα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια. Με εξαίρεση την Πορτογαλία, όπου η ανισότητα παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητη, στις υπόλοιπες χώρες της νοτίου Ευρώπης έχουμε μείωση της ανισότητας την ίδια περίοδο, με μεγαλύτερη αυτή της Ισπανίας (8,6%). Αντίθετα, σημαντική άνοδος της ανισότητας εμφανίζεται σε τρεις από τις χώρες του σοσιαλδημοκρατικού καθεστώτος, και μάλιστα στις πλέον αντιπροσωπευτικές, με τη Φινλανδία να παρουσιάζει τη μεγαλύτερη άνοδο (15,3% σύμφωνα

με το δείκτη *Gini*). Μοναδική εξαίρεση είναι η Ολλανδία (η λιγότερο ίσως τυπική εκπρόσωπος του σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου). Στην περίπτωση της Ολλανδίας όλοι οι δείκτες συμφωνούν ότι η χώρα σημείωσε σημαντική μείωση της ανισότητας τη συγκεκριμένη περίοδο. Η αύξηση της ανισότητας στις σκανδιναβικές χώρες αποδίδεται κυρίως στο γεγονός ότι τα συστήματα κοινωνικής προστασίας των χωρών αυτών συγκλίνουν με αυτά των υπόλοιπων κρατών της ΕΕ, όπως παρατηρείται κατά την περίοδο αυτή.²³ Όπως φαίνεται στη συνέχεια της ανάλυσης, αυτή η σύγκλιση οδηγεί σε αποδυνάμωση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας των χωρών με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος, με αποτέλεσμα να μειώνεται η σημασία των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων (δηλαδή των διαφόρων επιδομάτων και βοηθημάτων εκτός των συντάξεων) και ο αυξημένος αναδιανεμητικός ρόλος που παραδοσιακά είχαν στις χώρες αυτές. Θα

23. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005).

πρέπει σε αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι οι μεταβολές που καταγράφονται στον Πίνακα 2.2 δεν εκφράζουν κάποια αυστηρά γραμμική σχέση της μεταβολής της ανισότητας στο χρόνο. Αντιθέτως, στις περισσότερες χώρες η ανισότητα παρουσιάζει συχνά σημαντικές αυξομειώσεις, με συνέπεια οι εκτιμήσεις που παρέχονται στον πίνακα να μην επιτρέπουν μια ακριβή αποτύπωση της διαχρονικής τάσης.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2.1, η ανισότητα στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη, με μικρές διακυμάνσεις από χρονιά σε χρονιά. Εντονότερες σχετικά διακυμάνσεις εμφανίζουν οι δείκτες που είναι περισσότερο ευαίσθητοι σε μεταβιβάσεις στα άκρα της κατανομής (C^2 και $A_{(\epsilon=2)}$), γεγονός που αντανάκλα αλλαγές στη διανομή του εισοδήματος κυρίως στα πολύ υψηλά και στα πολύ χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια. Ο μόνος δείκτης ο οποίος παρουσίασε αισθητή μείωση της ανισότητας είναι ο $A_{(\epsilon=2)}$, κάτι που φανερώνει μείωση της διασποράς στο κάτω άκρο της κατανομής. Σε ό,τι έχει να κάνει με την περίοδο πριν από το 1995 (και συγκεκριμένα το διάστημα 1974-1994), προηγούμενες μελέτες βασιζόμενες σε στοιχεία των ΕΟΠ έχουν δείξει ότι η ανισότητα μειώθηκε σημαντικά την περίοδο 1974-1982, ενώ στη συνέχεια παρουσίασε μικρές διακυμάνσεις χωρίς σαφείς τάσεις.²⁴

2.3 Ανισότητα και κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα

Το Διάγραμμα 2.2 επιβεβαιώνει την ασθενή επίδραση που έχουν στην Ελλάδα οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στη μείωση της ανισότη-

τας.²⁵ Ο αναδιανεμητικός ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων ουσιαστικά περιορίζεται στις συντάξεις. Οι λοιπές κοινωνικές παροχές εμφανίζουν ιδιαίτερα περιορισμένη επίδραση στη μείωση της ανισότητας. Όπως φαίνεται και στη διαγραμματική απεικόνιση, οι καμπύλες Lorenz οι οποίες αντιστοιχούν στο εισόδημα πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις και στο εισόδημα μετά τις «λοιπές» (εκτός συντάξεων) μεταβιβάσεις σχεδόν εφάπτονται.²⁶ Η όποια επίδραση έχουν οι λοιπές μεταβιβάσεις στη μείωση της ανισότητας αφορά κυρίως τα μεσαία τμήματα της διανομής. Η αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων επιτυγχάνεται ουσιαστικά μέσω των συντάξεων, οι οποίες επίσης ευνοούν τα μεσαία και υψηλά εισοδήματα.

2.4 Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και ανισότητα

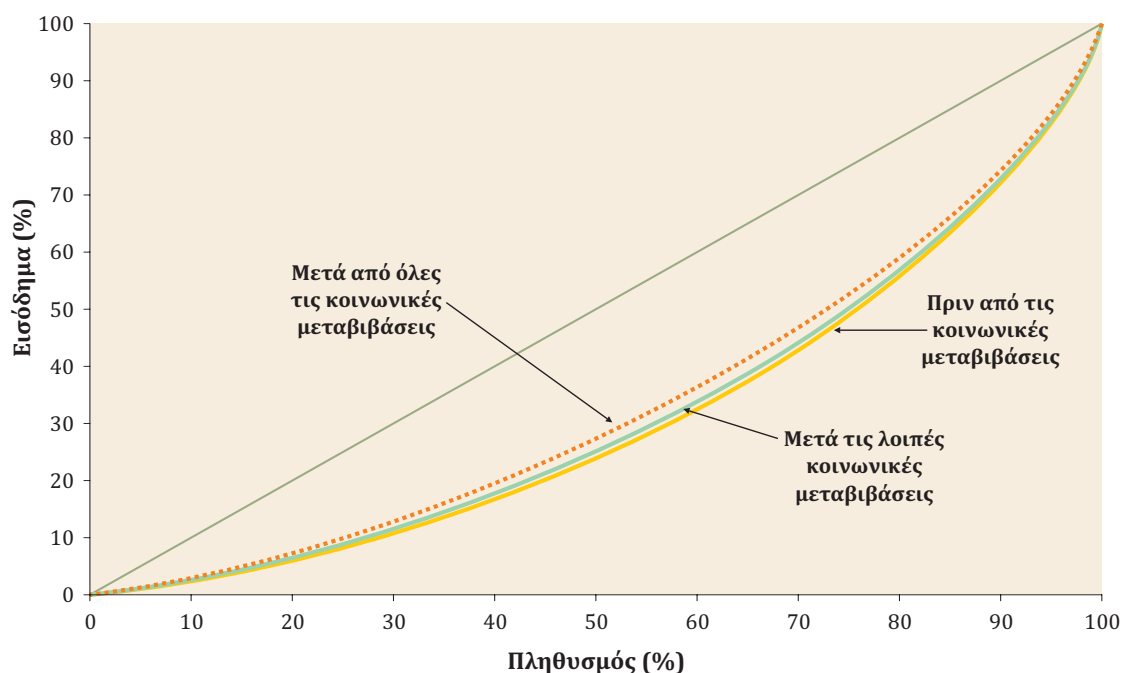
Τα διάφορα χαρακτηριστικά του πληθυσμού (ατομικά, δημογραφικά, κοινωνικά, γεωγραφικά), όπως, για παράδειγμα, η περιοχή κατοικίας, το μέγεθος και η σύνθεση του νοικοκυριού, η ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης, η επαγγελματική κατάσταση και το είδος του επαγγέλματος των ατόμων, χρησιμοποιούνται συχνά ως βασικές ερμηνευτικές μεταβλητές της εισοδηματικής ανισότητας. Αυτό οφείλεται κυρίως στις μεγάλες διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των πληθυσμιακών αυτών ομάδων ως προς το ύψος του μέσου εισοδήματος. Έτσι στον δημόσιο διάλογο αλλά και στη διαδικασία χάραξης πολιτικής, η άμβλυνση των διαφορών μεταξύ των ομάδων αυτών

25. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005) και Paratheodorou and Petmesidou (2006).

26. Όσο πιο πολύ απέχει η καμπύλη από τη διαγώνιο τόσο μεγαλύτερη είναι η ανισότητα.

24. Βλ. Μητράκος και Τσακλόγλου (2003).

Διάγραμμα 2.2: Καμπύλη Lorenz για τη διανομή του ισοδύναμου εισοδήματος στην Ελλάδα πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (και τις συντάξεις), Ελλάδα, 2006

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

προτάσσεται συχνά ως η πλέον κατάλληλη πολιτική για να αντιμετωπιστούν η φτώχεια και η αποστέρηση.

Για την κατανόηση λοιπόν της ανισότητας αλλά και για την αξιολόγηση και χάραξη των πολιτικών αντιμετώπισής της, είναι σημαντικό να διερευνηθεί ο βαθμός στον οποίο τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του πληθυσμού μπορούν να ερμηνεύσουν τη συνολική ανισότητα. Σημαντική είναι επίσης και η ανάλυση του βαθμού διαφοροποίησης μεταξύ των χωρών (κυρίως της ΕΕ) ως προς το ποσοστό της συνολικής ανισότητας που τα πληθυσμιακά αυτά χαρακτηριστικά ερμηνεύουν.

Όπως φαίνεται στους Πίνακες 2.3, 2.4 και 2.5, κανένα από αυτά τα χαρακτηριστικά δεν μπορεί να ερμηνεύσει από μόνο του ένα σημαντικό ποσοστό της συνολικής ανισότητας.²⁷ Η

ανισότητα σε όλα τα κράτη της ΕΕ οφείλεται κυρίως στη διασπορά των εισοδημάτων εντός της κάθε πληθυσμιακής ομάδας και όχι στη διαφορά των εισοδημάτων μεταξύ των ομάδων. Επιπρόσθετα, υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στις χώρες αλλά και στα καθεστώτα ευημερίας ως προς το ποσοστό της ανισότητας που η κάθε ομαδοποίηση ερμηνεύει. Όπως βλέπουμε και στον Πίνακα 2.3, το ποσοστό της ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές στο μέγεθος του νοικοκυριού είναι υψηλότερο στη Δανία, τη Σουηδία, τη Φινλανδία και, από τα νέα μέλη, στην Πολωνία και τη Λετονία. Αντίθετα, αρκετά χαμηλό είναι το μερίδιο της ανισότητας που ερμηνεύει το χαρακτηριστικό αυτό στο Βέλγιο και στη Γερμανία. Η σύνθεση του νοικοκυριού φαίνεται να έχει

φέρονται σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου, 2005, Papatheodorou, 2000, Μητράκος και Τσακλόγλου, 2003 και Μητράκος, 2005).

27. Οι εκτιμήσεις αυτές επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα άλλων ερευνών για την Ελλάδα, οι οποίες ανα-

Πίνακας 2.3: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων με βάση γενικά χαρακτηριστικά του νοικοκυριού, 2006, μετρούμενη με τους δείκτες *Μέση απόκλιση λογαρίθμων (L)*, *Theil (T)* και *Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (C²)*

		Μέγεθος νοικοκυριού				Τύπος νοικοκυριού			Βαθμός αστικότητας			
Τύπος κοινωνικού κράτους		Χώρα	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	7,8	7,4	5,3	17,1	16,7	12,5	0,5	0,5	0,4
			Σουηδία	7,8	8,8	6,9	15,9	18,2	14,7	1,5	1,7	1,4
			Φινλανδία	7,7	6,1	3,0	12,5	10,3	5,1	2,5	2,3	1,1
			Ολλανδία	2,6	2,7	1,9	10,2	12,0	6,3	-	-	-
		Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	2,8	2,9	2,5	7,2	7,4	6,2	0,8	0,8	0,7
			Βέλγιο	0,9	0,7	0,1	6,4	3,3	0,8	0,1	0,1	0,0
			Γερμανία	0,8	0,7	0,5	5,1	4,9	3,1	0,3	0,3	0,2
			Γαλλία	3,2	2,2	1,9	5,3	5,0	3,6	1,2	1,1	0,7
			Λουξεμβούργο	1,5	1,4	1,2	5,7	5,5	4,3	1,3	1,3	1,1
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	3,5	3,3	2,1	10,4	10,1	6,9	0,5	0,5	0,4
			Ιρλανδία	2,4	2,0	0,9	9,2	7,4	3,4	4,0	3,4	1,6
		Νοτιοευρωπαϊκό	Ιταλία	2,3	2,3	1,6	5,2	3,7	4,1	1,2	1,2	0,8
			Ισπανία	1,3	1,4	1,1	5,7	6,3	5,3	4,1	1,1	3,6
			Ελλάδα	1,6	1,8	1,5	2,0	2,0	1,9	3,6	3,9	2,9
			Πορτογαλία	2,3	2,0	1,3	3,8	3,5	2,2	6,5	6,4	4,2
	Νέα μέλη	Ρουμανία	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Βουλγαρία	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Εσθονία	3,5	2,6	2,0	9,7	9,5	7,3	1,8	2,8	1,7	
		Ουγγαρία	2,7	2,2	1,2	5,4	4,6	2,6	6,6	5,6	3,2	
		Λιθουανία	4,3	3,1	3,3	9,0	9,2	7,4	11,5	12,2	10,2	
		Λετονία	5,6	5,2	3,2	8,3	7,7	4,9	9,5	9,2	6,0	
		Πολωνία	7,1	6,9	5,3	7,6	7,5	5,9	8,7	8,9	7,1	
		Σλοβακία	3,9	2,7	0,7	7,9	5,7	1,6	3,4	3,6	1,0	
		Σλοβενία	5,5	5,3	4,3	4,3	7,0	5,9	-	-	-	
		Τσεχία	2,4	2,7	1,5	10,8	9,3	5,9	1,5	1,3	0,9	
		Μάλτα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Κύπρος	2,2	1,9	1,1	8,0	6,9	4,1	2,0	2,2	1,3	

Πηγή: Επεξεργασία μικροδομένων της EU-SILC-UDB

μεγαλύτερη σημασία από το μέγεθός του στην ερμηνεία της συνολικής ανισότητας στις χώρες της ΕΕ. Το χαρακτηριστικό αυτό εμφανίζεται πιο σημαντικό στην ερμηνεία της συνολικής

ανισότητας στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό προνοιακό καθεστώς και λιγότερο σημαντικό στις χώρες της νοτίου Ευρώπης. Η σύνθεση του νοικοκυριού έχει σημαντικότερη επίδραση στη

Πίνακας 2.4: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων με βάση γενικά χαρακτηριστικά του υπεύθυνου του νοικοκυριού, στις χώρες της ΕΕ, 2006, μετρούμενη με τους δείκτες *Μέση απόκλιση λογαρίθμων (L)*, *Theil (T)* και *Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (C²)*

			Ηλικία υπεύθυνου			Επαγγελματική κατάσταση υπεύθυνου			Επίπεδο εκπαίδευσης υπεύθυνου			
Τύπος κοινωνικού κράτους		Χώρα	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	14,6	13,6	9,6	14,1	13,3	14,7	9,0	8,7	6,6
			Σουηδία	11,4	12,0	13,2	7,8	8,5	5,0	3,5	4,0	3,2
			Φινλανδία	8,5	6,8	3,2	12,5	10,2	5,0	14,4	12,5	6,5
			Ολλανδία	3,4	4,2	2,5	3,8	5,2	2,6	11,9	10,8	7,5
	ΕΕ-15	Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	2,7	2,2	2,3	7,3	7,4	6,1	10,2	10,5	8,9
			Βέλγιο	5,2	2,9	0,6	12,3	11,4	1,9	18,0	13,8	2,4
			Γερμανία	2,0	2,2	1,3	8,9	9,0	5,8	6,4	6,0	3,8
			Γαλλία	3,8	3,4	2,4	7,3	6,4	4,3	11,4	10,8	8,0
			Λουξεμβούργο	4,0	2,9	3,2	5,4	5,3	4,3	21,9	22,0	18,3
	ΕΕ-15	Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	4,4	4,2	2,7	14,4	13,7	9,4	12,2	12,3	8,9
			Ιρλανδία	3,0	2,4	1,0	21,2	16,7	7,5	15,1	12,8	6,1
	ΕΕ-27	Νοτιοευρωπαϊκό	Ιταλία	1,9	2,0	1,5	5,3	5,1	2,7	13,1	14,5	11,0
			Ισπανία	3,4	3,6	2,9	4,5	8,1	6,6	16,2	18,7	16,4
			Ελλάδα	2,9	2,8	2,0	8,8	8,0	5,6	17,8	18,4	14,8
			Πορτογαλία	1,9	1,8	1,1	5,4	4,8	2,9	32,3	35,8	29,2
	ΕΕ-27	Νέα μέλη	Ρουμανία	-	-	-	-	-	-	-	-	-
			Βουλγαρία	-	-	-	-	-	-	-	-	-
			Εσθονία	4,5	7,3	5,5	15,3	14,3	10,6	12,6	12,4	9,9
			Ουγγαρία	1,8	1,5	0,8	16,5	14,8	9,0	20,4	18,1	10,9
			Λιθουανία	4,2	3,1	3,5	14,3	14,3	11,2	22,0	24,1	21,2
			Λετονία	4,7	4,5	2,9	15,5	13,9	8,6	19,6	19,5	13,4
			Πολωνία	0,5	0,5	0,4	14,1	13,2	9,8	20,4	23,0	20,9
			Σλοβακία	2,0	1,3	0,4	7,3	4,7	1,2	7,6	5,6	1,7
			Σλοβενία	2,2	2,2	2,0	10,2	9,9	8,4	21,7	23,9	23,0
			Τσεχία	4,1	3,5	2,2	16,8	13,8	8,5	13,3	12,2	8,4
			Μάλτα	-	-	-	-	-	-	-	-	-
			Κύπρος	3,8	4,9	2,2	5,1	4,4	2,1	21,3	19,5	10,7

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

διαμόρφωση της συνολικής ανισότητας στη Δανία, ενώ στην Ελλάδα ερμηνεύει μόλις το 2%.

Η συνεισφορά του βαθμού αστικότητας στη διαμόρφωση της συνολικής ανισότητας

αναδεικνύει μια σαφή διάκριση μεταξύ των χωρών της νοτίου Ευρώπης και των υπόλοιπων χωρών της ΕΕ-15, αλλά και των περισσότερων νέων μελών της ΕΕ-27. Αυτό αντανακλά

Πίνακας 2.5: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων με βάση γενικά χαρακτηριστικά του μέλους του νοικοκυριού, στις χώρες της ΕΕ, 2006, μετρούμενη με τους δείκτες *Μέση απόκλιση λογαρίθμων (L)*, *Theil (T)* και *Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (C²)*

		Ηλικία ατόμου			Επαγγελματική κατάσταση ατόμου			Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου			Φύλο ατόμου				
	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	9,9	9,7	7,2	10,8	10,7	8,0	7,4	7,4	3,7	0,2	0,2	0,1
			Σουηδία	9,1	10,7	8,8	4,2	4,7	6,5	5,7	6,9	5,6	0,1	0,1	0,1
			Φινλανδία	6,3	3,5	2,0	10,9	9,2	4,6	12,2	10,7	5,7	0,2	0,1	0,1
			Ολλανδία	3,1	3,0	1,7	6,0	5,6	3,8	10,3	10,0	7,0	0,2	0,1	0,1
		Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	2,7	2,8	2,4	6,2	4,0	5,4	9,6	10,2	8,8	0,1	0,1	0,1
			Βέλγιο	3,9	4,5	0,8	11,5	9,0	1,6	14,8	11,7	2,0	0,5	0,4	0,7
			Γερμανία	2,4	2,3	1,5	8,4	8,2	5,5	5,4	5,3	3,4	0,2	0,2	0,1
			Γαλλία	2,4	3,0	2,2	4,5	3,0	3,2	8,2	8,1	6,1	0,1	0,1	0,1
			Λουξεμβούργο	2,4	2,4	2,0	5,3	5,3	4,3	16,4	16,8	14,3	0,1	0,1	0,1
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	5,3	5,2	3,5	12,6	12,5	8,7	11,7	11,9	8,5	0,2	0,2	0,1
			Ιρλανδία	3,5	4,0	1,8	13,0	11,2	5,4	15,9	11,6	5,6	0,3	0,3	0,1
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	2,3	2,4	1,8	6,6	6,8	5,0	10,5	11,8	9,5	0,2	0,2	0,2
	Ισπανία		4,0	4,3	3,4	7,7	8,6	7,3	12,4	14,4	12,7	0,1	0,1	0,1	
	Ελλάδα		2,4	2,3	1,6	6,2	6,2	4,7	13,2	13,6	11,0	0,1	0,0	0,0	
	Πορτογαλία		1,6	1,7	1,1	4,2	3,9	2,5	20,6	22,4	17,7	0,0	0,0	0,0	
	Νέα μέλη	Ρουμανία	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Βουλγαρία	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Εσθονία	7,9	7,8	6,2	13,6	13,0	10,0	9,3	9,2	7,4	0,4	0,5	0,4	
		Ουγγαρία	2,1	1,6	1,0	9,6	8,9	5,6	14,1	11,4	7,8	0,0	0,0	0,0	
		Λιθουανία	3,1	4,3	3,5	10,3	10,5	8,5	15,2	14,1	15,0	0,1	0,1	0,1	
		Λετονία	5,3	5,1	3,3	12,3	11,5	7,4	12,4	12,3	8,4	0,2	0,2	0,1	
		Πολωνία	1,7	1,7	1,3	10,2	10,0	7,8	14,2	16,3	15,1	0,0	0,0	0,0	
		Σλοβακία	2,3	1,6	0,5	3,9	4,0	1,0	6,4	4,6	1,3	0,0	0,0	0,0	
		Σλοβενία	2,4	2,4	2,0	7,6	7,7	6,7	17,3	18,9	18,1	0,1	0,1	0,1	
		Τσεχία	4,9	4,2	2,7	13,9	13,8	7,9	9,5	8,9	6,2	0,1	0,1	0,1	
		Μάλτα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
		Κύπρος	6,8	5,6	3,2	6,9	5,9	3,5	10,5	15,0	8,7	0,1	0,1	0,1	

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

κυρίως το υψηλό ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού με χαμηλά εισοδήματα που έχουν οι χώρες της νοτίου Ευρώπης. Όπως έχει επισημανθεί και από άλλες μελέτες, στην Ελλάδα ο αγροτικός πληθυσμός εμφανίζει χαμηλά εισοδήματα και υψηλά ποσοστά φτώχειας.²⁸

Οι Πίνακες 2.4 και 2.5 παρουσιάζουν τη συμμετοχή στη συνολική ανισότητα των διαφορών μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των ατόμων και του υπεύθυνου του νοικοκυριού. Από τα στοιχεία φαίνεται ότι η ηλικία του ατόμου (αλλά και του υπεύθυνου του νοικοκυριού) ερμηνεύει μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής ανισότητας στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος (με εξαίρεση την Ολλανδία) απ' ό,τι στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15. Αντίστοιχα σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε χώρες και καθεστώτα ευημερίας διαπιστώνονται στο ποσοστό της ανισότητας που ερμηνεύει η ομαδοποίηση με βάση την εκπαίδευση και το επάγγελμα. Καμία όμως από τις δύο αυτές μεταβλητές δεν ερμηνεύει περισσότερο από το 22% της συνολικής ανισότητας στις χώρες της ΕΕ, με μοναδική εξαίρεση την Πορτογαλία, όπου οι διαφορές στο επίπεδο

28. Βλ. Papatheodorou (2000), Μητράκος και Τσακλόγλου (2003).

εκπαίδευσης του υπεύθυνου του νοικοκυριού ερμηνεύουν το 29,2%-35,8% της συνολικής ανισότητας. Στην Ελλάδα η επαγγελματική κατάσταση και το επίπεδο εκπαίδευσης (του ατόμου ή του υπεύθυνου του νοικοκυριού) δεν ερμηνεύουν περισσότερο από το 8,8% και 18,4% αντίστοιχα της συνολικής ανισότητας. Τέλος, το φύλο του ατόμου δεν εμφανίζει καμία ουσιαστική ερμηνευτική ικανότητα ως προς τη συνολική ανισότητα. Η ομαδοποίηση με βάση το φύλο του ατόμου σε καμία χώρα δεν ερμηνεύει περισσότερο από το 1% της συνολικής ανισότητας.²⁹

Τα παραπάνω ευρήματα επισημαίνουν ότι οι πολιτικές για τη μείωση της συνολικής ανισότητας μέσω της άμβλυνσης των διαφορών μεταξύ των ομάδων έχουν περιορισμένη αποτελεσματικότητα. Η ενίσχυση των χαμηλών εισοδημάτων, ανεξαρτήτως άλλων χαρακτηριστικών, μέσω παροχών και παρεμβάσεων καθολικής εμβέλειας καταδεικνύεται ως ο πλέον αποτελεσματικός τρόπος για τη μείωση της ανισότητας.

29. Σε μεγάλο βαθμό αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στη συγκεκριμένη ανάλυση το εισόδημα του κάθε ατόμου καθορίζεται από το συνολικό ισοδύναμο εισόδημα του νοικοκυριού (υποθέτοντας ότι όλα τα μέλη του νοικοκυριού απολαμβάνουν το ίδιο επίπεδο ευημερίας) και όχι από το προσωπικό εισόδημα.

3. Η φτώχεια στην Ελλάδα

3.1 Μεθοδολογία και ορισμός δεδομένων

Στην παρούσα ανάλυση ο υπολογισμός των ποσοστών φτώχειας γίνεται με τη χρήση του ευρέως διαδεδομένου ορισμού σχετικής φτώχειας, σύμφωνα με τον οποίο φτωχό θεωρείται το νοικοκυριό (ή το άτομο) που το εισόδημά του είναι χαμηλότερο από το 60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας στην οποία ζει. Η υιοθέτηση αυτού του δείκτη δεν αντανάκλα την υπεροχή του έναντι των άλλων εναλλακτικών δεικτών που έχουν προταθεί στη σχετική βιβλιογραφία.³⁰ Αντιθέτως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι είναι ένας μάλλον αυθαίρετος δείκτης, χωρίς κάποια ισχυρή θε-

ωρητική ή εμπειρική τεκμηρίωση.³¹ Η επιλογή του όμως επιβλήθηκε από το γεγονός ότι ως δείκτης είναι εύκολα αντιληπτός από τους περισσότερους, μπορεί να υπολογιστεί σχετικά εύκολα με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα (ή δεν απαιτεί τη συλλογή πολύπλοκων και πολυδάπανων δεδομένων) και αυξάνει τη συγκρισιμότητα των εκτιμήσεων με αυτές των επίσημων στατιστικών της ΕΕ αλλά και με την πλειονότητα των σχετικών μελετών που αφορούν τις χώρες της ΕΕ. Για την ουσιαστικότερη αποτίμηση και συγκριτική αξιολόγηση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, γίνεται χρήση δύο επιπρόσθετων δεικτών: του χάσματος (ή βάθους)

30. Υπάρχει μια πληθώρα ορισμών-δεικτών μέτρησης της φτώχειας που αντλούν το περιεχόμενό τους από διαφορετικά θεωρητικά παραδείγματα και οι οποίοι φυσικά δεν είναι αξιακά ουδέτεροι (βλ. Atkinson, 1983, 1998, Alcock, 1993, Gordon and Townsend, 2000, Piachaud, 1987, 1993, Ruggles, 1990, Townsend, 1979, 1993). Συχνά οι ορισμοί αυτοί ομαδοποιούνται σε κατηγορίες, όπως αντικειμενικοί, υποκειμενικοί, απόλυτοι, σχετικοί κ.λπ., χωρίς όμως τα όρια των κατηγοριών αυτών να είναι πάντα απόλυτα διακριτά. Είναι προφανές ότι η επιλογή του δείκτη επηρεάζει σημαντικά τη μέτρηση και την αποτίμηση της φτώχειας με προφανείς επιπτώσεις στη διαδικασία χάραξης αλλά και αξιολόγησης των σχετικών πολιτικών.

31. Ο δείκτης αυτός βασίζεται στην αυθαίρετη υπόθεση ότι μπορούμε να θεωρήσουμε φτωχό ένα άτομο (ή νοικοκυριό) που το επίπεδο διαβίωσής του είναι χαμηλότερο από το μισό του μέσου όρου της κοινωνίας στην οποία ζει. Έτσι, αρχικά υπολογιζόταν ως το 50% του μέσου εισοδήματος ή της κατανάλωσης, αναλόγως με τα δεδομένα που χρησιμοποιούνταν κάθε φορά για τη μέτρηση του επιπέδου διαβίωσης και της φτώχειας. Επειδή όμως ο αριθμητικός μέσος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στην ύπαρξη ακραίων τιμών στο δείγμα, υιοθετήθηκε αργότερα η διάμεσος αντί του μέσου. Λόγω της μορφής που έχουν οι κατανομές του εισοδήματος (αριστερόκυρτες), όπου παρατηρείται μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού στα χαμηλά εισοδήματα, διαπιστώθηκε εμπειρικά ότι το 60% της διαμέσου δίνει παρόμοιες εκτιμήσεις με το 50% του μέσου. Για μια κριτική επισκόπηση του ορισμού αυτού βλ. Παπαθεοδώρου (2006, 2008).

φτώχειας και της μακροχρόνιας φτώχειας. Το χάσμα φτώχειας υπολογίζεται ως ο λόγος της απόστασης του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών από το όριο φτώχειας προς το όριο φτώχειας. Η μακροχρόνια φτώχεια ορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού που παρέμεινε κάτω από το όριο φτώχειας τουλάχιστον κατά τα 2 από τα 3 τελευταία χρόνια.

Οι εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στην ενότητα αυτή αξιοποιούν τις ίδιες πηγές δεδομένων με αυτές των αναλύσεων για την οικονομική ανισότητα οι οποίες προηγήθηκαν, δηλαδή τα μικροδεδομένα των ερευνών ECHP και EU-SILC. Πρόσθετες πληροφορίες και εκτιμήσεις για συγκεκριμένα μακροοικονομικά μεγέθη και δείκτες (όπως το ΑΕΠ, οι κοινωνικές δαπάνες και η ανεργία) που παρουσιάζονται στην Ενότητα 3.3, καθώς και για τη μακροχρόνια φτώχεια, η οποία αναλύεται στην Ενότητα 3.2, προέρχονται από την Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>).

3.2 Η φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ: Διαχρονικές τάσεις και συγκρίσεις

Στον Πίνακα 3.1 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για το ποσοστό φτώχειας, το χάσμα φτώχειας και τη μακροχρόνια φτώχεια στις χώρες της ΕΕ με βάση τα στοιχεία της έρευνας EU-SILC του 2006. Τα ποσοστά φτώχειας εμφανίζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ χωρών και καθεστώτων ευημερίας, επιβεβαιώνοντας τα αποτελέσματα αντίστοιχων ερευνών.³² Οι διαφοροποιήσεις αυτές δείχνουν να συμφωνούν με την προτεινόμενη κατάταξη των χωρών της ΕΕ-15 σε καθεστώτα ευημερίας. Υψηλότερο ποσοστό φτώχειας εμφανίζουν οι χώ-

ρες της νοτίου Ευρώπης και οι χώρες με φιλελεύθερο προνοιακό καθεστώς. Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας εμφανίζουν οι χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος και ακολουθούν οι χώρες με κορπορατιστικό-συντηρητικό καθεστώς. Μεταξύ των υπόλοιπων χωρών της ΕΕ-27, χαμηλό ποσοστό φτώχειας εμφανίζουν η Τσεχία, η Σλοβενία και η Σλοβακία. Η Ελλάδα το 2006 παρουσίασε το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (20,1%) μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15 και το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό φτώχειας στην ΕΕ-27 μετά τη Λετονία (22,7%).

Παρόμοια εικόνα εμφανίζει και η κατάταξη των χωρών και των καθεστώτων ευημερίας με βάση τη μακροχρόνια φτώχεια. Τα μεγαλύτερα ποσοστά μακροχρόνιας φτώχειας παρουσιάζουν οι χώρες της νοτίου Ευρώπης. Ακολουθούν οι χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς, γεγονός που φανερώνει την αδυναμία των χωρών αυτών να αντιμετωπίσουν τη φτώχεια σε σημαντικά τμήματα του πληθυσμού που για μεγάλες χρονικές περιόδους (ή συνεχώς) βρίσκονται κάτω από το όριο φτώχειας. Χαμηλότερο ποσοστό μακροχρόνιας φτώχειας εμφανίζουν οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος και οι χώρες με κορπορατιστικό καθεστώς. Όσον αφορά την κατάταξη των χωρών με βάση το χάσμα φτώχειας, τις υψηλότερες τιμές παρουσιάζουν οι χώρες της νοτίου Ευρώπης και η Μεγάλη Βρετανία, η οποία είναι ο τυπικός εκπρόσωπος του φιλελεύθερου κοινωνικού κράτους στην ΕΕ-15. Χαμηλές τιμές στο χάσμα φτώχειας εμφανίζουν οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό και κορπορατιστικό καθεστώς ευημερίας, αλλά και η Ιρλανδία. Από τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-27 υψηλό χάσμα φτώχειας παρουσιάζουν η Λιθουανία, η Πολωνία και η Λετονία. Σε γενικές γραμμές οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας

32. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005).

Πίνακας 3.1: Ποσοστό φτώχειας, χάσμα φτώχειας και μακροχρόνια φτώχεια στις χώρες της ΕΕ-27, 2006

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Ποσοστό φτώχειας	Χάσμα φτώχειας	Μακροχρόνια φτώχεια (%)
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	11,3	15,2	6,0
			Σουηδία	11,6	20,1	-
			Φινλανδία	12,5	14,5	7,0
			Ολλανδία	9,4	16,6	6,0
		Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	12,5	15,4	7,0
			Βέλγιο	14,5	19,0	7,0
			Γερμανία	12,3	19,6	9,0
			Γαλλία	13,1	18,4	9,0
			Λουξεμβούργο	13,9	19,4	9,0
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	19,0	22,4	11,0
			Ιρλανδία	18,5	16,4	13,0
		Νοτιοευρωπαϊκό	Ιταλία	19,2	23,2	13,0
			Ισπανία	19,8	25,4	10,0
			Ελλάδα	20,1	25,0	14,0
			Πορτογαλία	18,5	23,5	15,0
	Νέα μέλη	Ρουμανία	19,0	23,0	-	
		Βουλγαρία	14,0	17,0	-	
		Εσθονία	18,1	21,8	-	
		Ουγγαρία	15,7	23,3	-	
		Λιθουανία	19,9	28,9	-	
		Λετονία	22,7	24,3	-	
		Πολωνία	19,0	25,0	-	
		Σλοβακία	11,6	19,9	-	
		Σλοβενία	11,7	18,5	-	
		Τσεχία	9,8	17,0	-	
		Μάλτα	14,0	21,0	-	
		Κύπρος	15,8	19,0	-	

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Σημείωση: Για τη μακροχρόνια φτώχεια τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία είναι για τη Μ. Βρετανία και τη Γαλλία το 2000, για τη Δανία, την Αυστρία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και την Πορτογαλία το 2001, για Φινλανδία και Ολλανδία το 2003, και για Γερμανία το 2004.

είναι αυτές που παρουσιάζουν αφενός υψηλό ποσοστό μακροχρόνια φτωχών και αφετέρου μεγάλο χάσμα φτώχειας.

Η συγκριτική θέση της Ελλάδας –με βάση τους παραπάνω δείκτες αποτίμησης της φτώχειας– είναι ιδιαίτερα ανησυχητική. Η χώρα

έχει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15 και το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27. Παράλληλα, το εισόδημα των φτωχών απέχει πολύ από το όριο φτώχειας. Η χώρα μας εμφανίζει το δεύτερο υψηλότερο (μετά την Ισπα-

Πίνακας 3.2: Ποσοστιαία μεταβολή της φτώχειας και του χάσματος φτώχειας στις χώρες της ΕΕ-27, 1995-2006

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Ποσοστό φτώχειας	Χάσμα φτώχειας
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	10,6	16,6
			Σουηδία	45,1	18,2
			Φινλανδία	56,5	20,5
			Ολλανδία	-17,1	-38,5
		Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	-6,1	-22,9
			Βέλγιο	-8,5	-9,4
			Γερμανία	-15,7	-32,3
			Γαλλία	-15,7	-3,1
			Λουξεμβούργο	5,6	2,1
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	-5,1	1,8
			Ιρλανδία	-0,9	16,8
		Νοτιοευρωπαϊκό	Ιταλία	-5,8	-10,7
			Ισπανία	4,1	5,8
			Ελλάδα	-6,4	-21,7
			Πορτογαλία	-19,5	-16,2
	Νέα μέλη		Ρουμανία	11,8	4,5
			Βουλγαρία	0,0	-19,0
			Εσθονία	0,8	-12,6
			Ουγγαρία	42,3	-29,4
			Λιθουανία	17,2	25,4
			Λετονία	42,1	5,7
			Πολωνία	18,9	13,5
			Σλοβακία	-10,7	-13,4
			Σλοβενία	6,2	-2,4
			Τσεχία	22,5	6,0
			Μάλτα	-6,7	23,5
			Κύπρος	5,6	-20,8

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

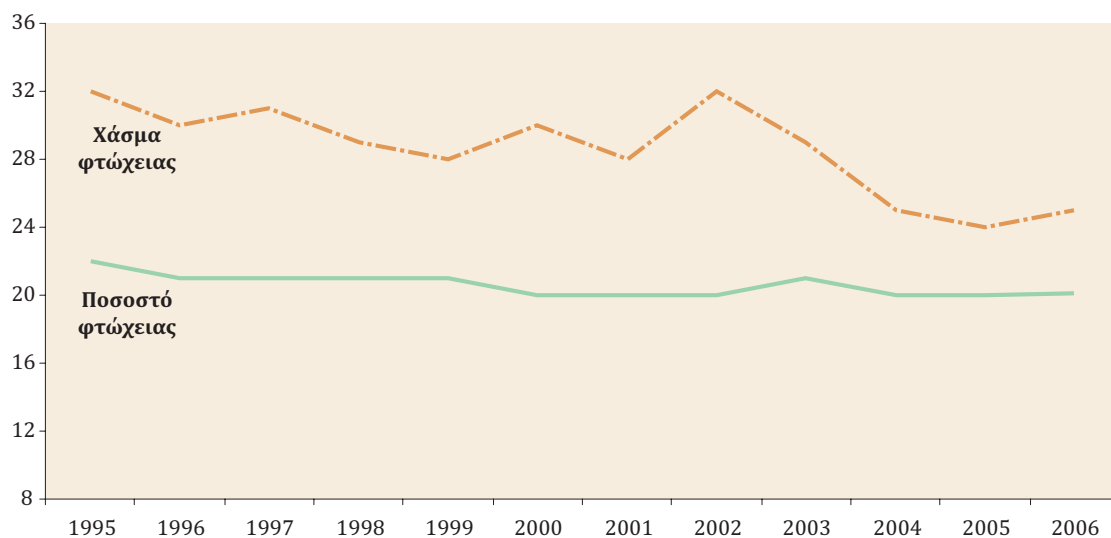
Σημείωση: Σουηδία: 1997-2006, Φινλανδία: 1997-2006, Ρουμανία, Βουλγαρία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Πολωνία, Σλοβενία, Μάλτα: 2000-2006, Σλοβακία: 2005-2006, Τσεχία: 2001-2006, Κύπρος: 2003-2006 (ποσοστό φτώχειας), 1997-2006 (χάσμα φτώχειας).

νία) χάσμα φτώχειας στην ΕΕ-15 και το τρίτο υψηλότερο (μετά και τη Λιθουανία) στην ΕΕ-27. Επιπρόσθετα, το μεγαλύτερο ποσοστό των φτωχών στη Ελλάδα παραμένουν σε κατάσταση φτώχειας για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η Ελλάδα παρουσιάζει ακόμη το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό μακροχρόνιας φτώχειας (μετά

την Πορτογαλία) στην ΕΕ-15. Οι εκτιμήσεις αυτές καταδεικνύουν τη δυσμενή θέση της χώρας ως προς το φαινόμενο της φτώχειας σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ.

Στον Πίνακα 3.2 παρουσιάζεται η διαχρονική μεταβολή στο ποσοστό φτώχειας και στο

Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό φτώχειας και χάσμα φτώχειας στην Ελλάδα, 1995-2006

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της ECHP, της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

χάσμα φτώχειας στις χώρες της ΕΕ κατά την περίοδο 1995-2006. Όπως μπορεί κανείς εύκολα να διαπιστώσει, αξιοσημείωτη είναι η αύξηση που εμφανίζει το ποσοστό φτώχειας και το χάσμα φτώχειας την περίοδο 1995-2006 στις χώρες που ανέπτυξαν σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος (με εξαίρεση την Ολλανδία).³³ Παρά την επιδείνωση των δεικτών αυτών, οι συγκεκριμένες χώρες εμφανίζουν το 2006 το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας (και χάσμα φτώχειας) μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Σημαντική αύξηση στο ποσοστό φτώχειας την περίοδο αυτή παρατηρείται επίσης στην Ουγγαρία και τη Λετονία. Στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ δεν παρουσιάζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς το ποσοστό και το χάσμα φτώχειας κατά το ίδιο διάστημα. Με την εξαίρεση του Λουξεμβούργου και της Ισπανίας, οι υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15 εμφανίζουν μείωση του ποσοστού φτώχειας. Η μείωση αυτή είναι πιο

αισθητή στην Πορτογαλία. Αντίθετα, οι λοιπές χώρες (νέα μέλη) της ΕΕ-27, εκτός από τη Μάλτα και τη Σλοβακία, εμφανίζουν αύξηση της φτώχειας.

Είναι προφανές ότι οι εκτιμήσεις για τη φτώχεια σε δύο συγκεκριμένα έτη παρέχουν κάποιες ενδείξεις, αλλά δεν αποτελούν ασφαλές μέτρο αποτύπωσης της εξέλιξης του φαινομένου για ολόκληρη την περίοδο μεταξύ των δύο αυτών ετών. Στο Διάγραμμα 3.1 παρουσιάζεται η εξέλιξη του ποσοστού φτώχειας και του χάσματος φτώχειας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1995-2006. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε, το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας στη χώρα παρέμεινε σχεδόν σταθερό την περίοδο αυτή, με μικρές διακυμάνσεις που δεν υποδηλώνουν όμως κάποια σαφή τάση. Μικρή μείωση της φτώχειας παρατηρείται την περίοδο 1999-2001 και την περίοδο 2003-2005. Ωστόσο, οι εκτιμήσεις αυτές ενδέχεται να υποεκτιμούν το πραγματικό μέγεθος της ανισότητας και της φτώχειας στη χώρα εξαιτίας της υποαντιπροσώπευσης του αριθμού των

33. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνουν τις τάσεις που είχαν διαπιστωθεί σε προηγούμενες εργασίες (βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου, 2004, 2005, Παπαθεοδώρου, 2006, 2008).

μεταναστών στο δείγμα.³⁴ Συγκεκριμένα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι εκτιμήσεις για τη φτώχεια την περίοδο 1995-2002 βασίζονται σε δεδομένα της έρευνας ECHP, ενώ για την περίοδο 2003 έως 2006 σε δεδομένα της έρευνας EU-SILC. Η έρευνα ECHP βασίστηκε σε δείγμα που επιλέχθηκε το 1994 (με βάση κυρίως τα δεδομένα της απογραφής πληθυσμού του 1991) και επαναλαμβανόταν στο ίδιο δείγμα μέχρι και το 2002 (για την Ελλάδα). Ο αριθμός όμως των μεταναστών προς τη χώρα αυξήθηκε σημαντικά την περίοδο 1994-2002, γεγονός που σημαίνει ότι –παρά τις σχετικές σταθμίσεις των δεδομένων– σημαντικά τμήματα του φτωχότερου πληθυσμού υποαντιπροσωπεύονταν στο δείγμα. Παρομοίως, η αύξηση του ποσοστού των φτωχών το 2003 σε σχέση με τις εκτιμήσεις των προηγούμενων ετών ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός ότι βασίστηκε στο νέο δείγμα της έρευνας EU-SILC, όπου υπάρχει καλύτερη αντιπροσώπευση του πληθυσμού των μεταναστών. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι τα ποσοστά φτώχειας στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (οπότε ξεκινάμε να έχουμε αξιόπιστα και συγκρίσιμα δεδομένα) εμφανίζουν μείωση την περίοδο 1974-1982 και στη συνέχεια παραμένουν ουσιαστικά σταθερά, στα σημερινά επίπεδα, με μικρές αυξομειώσεις.³⁵

Το χάσμα φτώχειας στην Ελλάδα εμφανίζεται μειωμένο κατά 19% το 2006 σε σχέση με το 1995. Η μεταβλητή αυτή παρουσίασε εντονότερες διακυμάνσεις από αυτές του ποσοστού φτώχειας την ίδια περίοδο, γεγονός που επίσης δεν μας επιτρέπει να κάνουμε ασφαλείς προβλέψεις για την τάση του βάθους της φτώχειας

στη χώρα. Σημαντική μείωση παρουσιάζει το χάσμα φτώχειας την περίοδο 2002-2005, τάση όμως που δείχνει να αντιστρέφεται το 2006, όταν ο δείκτης παρουσίασε μικρή αύξηση.

Στις περισσότερες αναλύσεις, όπως και σε αυτή που προηγήθηκε, η σύγκριση των ποσοστών σχετικής φτώχειας, ιδιαίτερα μεταξύ των χωρών της ΕΕ, στηρίζεται σε εθνικά όρια φτώχειας. Το ποσοστό των φτωχών δηλαδή υπολογίστηκε με βάση τη γραμμή φτώχειας που προκύπτει από τη διανομή του εισοδήματος σε κάθε χώρα. Όπως όμως έχει επισημανθεί σε άλλες μελέτες, η σύγκριση αυτή συσκοτίζει τις πραγματικές διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης μεταξύ των κατοίκων που ζουν σε διαφορετικές χώρες.³⁶ Στον Πίνακα 3.3 παρουσιάζονται συγκρίσιμες εκτιμήσεις του ποσοστού φτώχειας στις χώρες της ΕΕ υιοθετώντας κοινά όρια φτώχειας. Συγκεκριμένα, εκτός από τις εθνικές γραμμές φτώχειας παρέχονται εκτιμήσεις του ποσοστού φτώχειας με βάση το όριο φτώχειας της Δανίας και της Ελλάδας.³⁷ Παρατηρούμε ότι οι διαφορές μεταξύ των χωρών της ΕΕ ως προς το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο φτώχειας είναι πολύ πιο έντονες όταν η σύγκριση βασιστεί σε κοινά όρια φτώχειας.³⁸ Έτσι, με βάση τη γραμμή φτώχειας της Ελλάδας, λιγότερο από το 3% του πληθυσμού στην Ολλανδία, στην Αυστρία και στο Λουξεμβούργο έχει επίπεδο διαβίωσης αντίστοιχο με το 20% του πληθυσμού της Ελ-

34. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005).

35. Βλ. Μητράκος και Τσακλόγλου (2003) και Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004).

36. Βλ. Παπαθεοδώρου (2006, 2008) και Atkinson (1998).

37. Για τον υπολογισμό των ποσοστών φτώχειας με βάση κοινά όρια φτώχειας, τα εισοδήματα στις χώρες της ΕΕ εκφράστηκαν σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS).

38. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν τα ευρήματα αντίστοιχων ερευνών για την Ελλάδα (βλ. Παπαθεοδώρου, 2006, 2008).

Πίνακας 3.3: Ποσοστό φτώχειας στις χώρες της ΕΕ-15 σύμφωνα με τις εθνικές γραμμές φτώχειας καθώς και με τη γραμμή φτώχειας της Ελλάδας και της Δανίας, 2006

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Εθνικές γραμμές φτώχειας	Γραμμή φτώχειας Ελλάδας	Γραμμή φτώχειας Δανίας
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Δανία	11,3	3,2	11,3
		Σουηδία	11,6	4,9	15,0
		Φινλανδία	12,5	3,4	17,5
		Ολλανδία	9,4	2,6	8,6
		Αυστρία	12,5	2,7	9,8
		Βέλγιο	14,5	3,4	14,2
		Γερμανία	12,3	4,9	15,5
		Γαλλία	13,1	4,4	16,4
		Λουξεμβούργο	13,9	0,6	1,5
		Μ. Βρετανία	19,0	5,1	15,0
		Ιρλανδία	18,5	4,6	19,8
		Ιταλία	19,2	10,8	26,7
	Νοτιοευρωπαϊκό	Ισπανία	19,8	15,2	33,8
		Ελλάδα	20,1	20,1	40,9
		Πορτογαλία	18,5	32,1	59,1
	Νέα μέλη	Ρουμανία	19,0	-	-
		Βουλγαρία	14,0	-	-
		Εσθονία	18,1	60,8	82,5
		Ουγγαρία	15,7	58,3	84,0
		Λιθουανία	19,9	73,7	88,6
		Λετονία	22,7	71,9	88,1
		Πολωνία	19,0	69,4	87,4
		Σλοβακία	11,6	63,2	88,8
		Σλοβενία	11,7	-	-
		Τσεχία	9,8	29,3	65,9
		Μάλτα	14,0	-	-
		Κύπρος	15,8	4,6	16,2

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Σημείωση: Για τον υπολογισμό των ποσοστών φτώχειας σύμφωνα με τις γραμμές φτώχειας της Ελλάδας και της Δανίας, τα εισοδήματα κάθε χώρας σταθμίστηκαν με βάση την ισοτιμία της αγοραστικής τους δύναμης (χρησιμοποιήθηκαν τιμές PPS).

λάδας που κατατάσσεται ως φτωχό. Με εξαίρεση τις χώρες της νοτίου Ευρώπης, το ποσοστό φτώχειας στις υπόλοιπες χώρες είναι μικρότερο του 5%. Παρομοίως, στην περίπτωση που η σύγκριση βασιστεί στη γραμμή φτώχειας της Δανίας, τότε στην Ελλάδα το ποσοστό φτώχειας ανέρχεται στο 40,9% και στην Πορτογαλία στο 59,1%. Δηλαδή περισσότερο από 40% του πληθυσμού στην Ελλάδα διαβιώνει σε συνθήκες αντίστοιχες με αυτές του φτωχότερου μόλις 1,5% του Λουξεμβούργου, 8,6% της

Ολλανδίας και 11,3% της Δανίας. Σε πολλά δε νέα μέλη της ΕΕ-27 (με εξαίρεση την Κύπρο και την Τσεχία) το αντίστοιχο ποσοστό φτώχειας υπερβαίνει το 80%. Οι έντονες αυτές διαφοροποιήσεις εγείρουν σημαντικά ερωτήματα ως προς την καταλληλότητα των εθνικών γραμμών φτώχειας στη συγκριτική διερεύνηση και αξιολόγηση της φτώχειας μεταξύ χωρών, και ιδιαίτερα στο πλαίσιο της ΕΕ.

Ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο ζήτημα στην ανάλυση της ανισότητας και της φτώχειας είναι το

Πίνακας 3.4: Ποσοστό (%) πληθυσμού ανά δεκατημόριο με βάση τις κλίμακες ΟΟΣΑ και Eurostat, Ελλάδα, 2006

Δεκατημόριο που ανήκει το νοικοκυριό με βάση την κλίμακα του ΟΟΣΑ	10	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	9,9
	9	-	-	-	-	-	-	-	0,7	8,3	1,5
	8	-	-	-	-	-	-	1,0	7,5	2,4	-
	7	-	-	-	-	-	1,1	5,5	3,6	-	-
	6	-	-	-	-	0,8	5,6	4,0	-	-	-
	5	-	-	-	0,9	5,3	3,2	-	-	-	-
	4	-	-	1,0	5,3	3,9	-	-	-	-	-
	3	-	0,6	5,9	3,2	-	-	-	-	-	-
	2	0,3	6,8	2,0	-	-	-	-	-	-	-
	1	7,8	1,4	-	-	-	-	-	-	-	-
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Δεκατημόριο που ανήκει το νοικοκυριό με βάση την κλίμακα της Eurostat											

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

πώς επιδρούν σε αυτή την ανάλυση οι εναλλακτικές μεταβλητές που χρησιμοποιούμε και οι υποθέσεις που υιοθετούμε. Ένα από τα βασικά ερωτήματα αφορά την ευαισθησία που παρουσιάζουν οι εκτιμήσεις από την επιλογή των εναλλακτικών κλιμάκων ισοδυναμίας που χρησιμοποιούμε στην ανάλυση της φτώχειας και της ανισότητας, ώστε να κάνουμε συγκρίσιμο το επίπεδο διαβίωσης ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση, γνωρίζοντας ότι υπάρχουν οικονομίες κλίμακας στην κατανάλωση. Για να διερευνήσουμε λοιπόν την επίδραση που έχει στις μετρήσεις η κλίμακα ισοδυναμίας, θα αντιπαραθέσουμε τα αποτελέσματα που προκύπτουν στην κατανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα με βάση την κλίμακα ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ με εκείνα τα αποτελέσματα που προκύπτουν όταν χρησιμοποιείται η κλίμακα της Eurostat (ή τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ), η οποία και υιοθετείται στην παρούσα ανάλυση. Σύμφωνα με την κλίμακα του ΟΟΣΑ, το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικας με 0,7 και κάθε επιπλέον παιδί με 0,5. Στην τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ (ή κλί-

μακα της Eurostat) οι αντίστοιχες σταθμίσεις είναι 1, 0,5 και 0,3. Καταρχήν δεν προκύπτουν διαφοροποιήσεις στο ποσοστό φτώχειας που υπολογίζεται με βάση τις δύο αυτές κλίμακες (20% έναντι 20,1%). Όπως όμως μπορούμε να δούμε στον Πίνακα 3.4, υπάρχει διαφοροποίηση της σχετικής θέσης του κάθε ατόμου (ή νοικοκυριού) στην κατανομή του εισοδήματος. Έτσι, το 32% του πληθυσμού ανήκει σε διαφορετικό δεκατημόριο όταν αντί της κλίμακας της Eurostat χρησιμοποιείται η κλίμακα του ΟΟΣΑ. Επιπρόσθετα, με την υιοθέτηση της κλίμακας του ΟΟΣΑ το όριο φτώχειας μειώνεται σημαντικά. Με βάση την κλίμακα της Eurostat, το όριο φτώχειας για το μονομελές νοικοκυριό το 2006 (εισόδημα του 2005) ανέρχεται σε 5.928 ευρώ το χρόνο, ενώ με βάση την κλίμακα του ΟΟΣΑ σε 4.944 ευρώ. Οι παραπάνω διαφοροποιήσεις έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη διαδικασία χάραξης και αξιολόγησης πολιτικών για την αντιμετώπιση της φτώχειας. Φυσικά, οι επιπτώσεις αυτές θα είναι ιδιαίτερα εμφανείς στην περίπτωση στοχευμένων πολιτικών, οι οποίες απευθύνονται στους φτωχούς έπειτα από έλεγχο των πόρων.

3.3 Φτώχεια, κοινωνικές δαπάνες, οικονομική μεγέθυνση και ανεργία

Για την κατανόηση και την ερμηνεία των διαφορών ανάμεσα στις χώρες ως προς τη φτώχεια, συνήθως γίνεται αναφορά στο επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης και της μεγέθυνσης, στο σύστημα κοινωνικής προστασίας και, φυσικά, στην αγορά εργασίας και την ανεργία. Στην ενότητα αυτή θα διερευνήσουμε την επίδραση αυτών των παραγόντων στη φτώχεια στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ.

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της διανομής του εισοδήματος και, κατά συνέπεια, της φτώχειας σε μια χώρα παίζει το σύστημα κοινωνικής προστασίας. Όπως έχει επισημανθεί σε προηγούμενες εργασίες, η διάρθρωση και το ύψος των κοινωνικών μεταβιβάσεων αποτελούν κρίσιμο παράγοντα στο να γίνουν κατανητές οι διαφορές στο επίπεδο της ανισότητας και της φτώχειας μεταξύ των χωρών.³⁹ Στην ενότητα αυτή διερευνάται αρχικά το πώς επιδρούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα στο ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας στις χώρες της ΕΕ.⁴⁰ Για την ανάγκη της ανάλυσης διακρίνουμε τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε «συντάξεις» και «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις». Στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις περιλαμβάνονται τα διάφορα επιδόματα και οι προνοιακές

παροχές (όπως οικογενειακά, στεγαστικά, αναπηρίας, ανεργίας, κοινωνικής αρωγής). Στον Πίνακα 3.5 παρουσιάζονται τα ποσοστά φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (συνολικές και ανά κατηγορία) στις χώρες της ΕΕ. Ο Πίνακας 3.6 παρουσιάζει την ποσοστιαία μείωση της φτώχειας που επέφεραν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις (συνολικές και ανά κατηγορία) το 1995 και το 2006.

Μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε ότι το ποσοστό της φτώχειας πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν διαφέρει σημαντικά μεταξύ των χωρών της ΕΕ (με εξαίρεση ίσως την Ουγγαρία, την Πολωνία και την Κύπρο) σε σύγκριση τουλάχιστον με τις διαφορές που προκύπτουν στο ποσοστό φτώχειας για τα εισοδήματα μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Μάλιστα οι χώρες με το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας στην ΕΕ –όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Λιθουανία– εμφανίζουν χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας από χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία ή η Αυστρία, όταν δεν υπολογιστούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις. Με την επίδραση όμως των κοινωνικών μεταβιβάσεων η εικόνα αλλάζει δραματικά. Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι η παρατηρούμενη διαφοροποίηση μεταξύ χωρών και καθεστώτων ευημερίας ως προς το ποσοστό φτώχειας καθορίζεται ουσιαστικά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Στο σύνολό τους οι κοινωνικές μεταβιβάσεις εμφανίζουν μεγαλύτερη μείωση της φτώχειας τόσο στις χώρες οι οποίες έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος όσο και στις χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς. Σημαντική είναι και η μείωση που επιφέρουν στο ποσοστό φτώχειας ακόμη και σε ορισμένα από τα νέα μέλη της ΕΕ, όπως η Ουγγαρία, η Σλοβενία, η Σλοβακία και η Τσεχία. Τη μικρότερη επίδραση στη μείωση της φτώχειας εμφανίζουν οι κοινωνικές μετα-

39. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005), Papatheodorou and Petmesidou (2006), Παπαθεοδώρου (2006, 2008), Heady et al. (2001), Guio (2005).

40. Είναι προφανές ότι σημαντικό μέγεθος των παροχών είναι σε είδος (π.χ. εκπαίδευση και υγεία, που έχουν σημαντική επίπτωση στο επίπεδο διαβίωσης ενός πληθυσμού). Οι διαφορές στις παροχές σε είδος ενδέχεται να αμβλύνουν ή να οξύνουν τις παρατηρούμενες διαφορές του επιπέδου διαβίωσης, ιδιαίτερα του φτωχότερου πληθυσμού, μεταξύ των χωρών.

Πίνακας 3.5: Ποσοστό φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ΕΕ-27, 2006

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Πριν από τις συντάξεις, μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις συντάξεις, πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	37,1	23,0	27,7	11,3
			Σουηδία	41,4	25,7	28,5	11,6
			Φινλανδία	40,5	26,2	28,5	12,5
			Ολλανδία	35,8	25,3	20,8	9,4
		Συντηρητικό-κορπορατιστικό	Αυστρία	42,8	30,4	25,1	12,5
			Βέλγιο	40,8	29,6	26,7	14,5
			Γερμανία	46,2	33,4	25,6	12,3
			Γαλλία	44,1	32,8	24,8	13,1
			Λουξεμβούργο	39,7	29,8	23,7	13,9
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	42,1	32,5	30,0	19,0
			Ιρλανδία	40,3	27,1	32,9	18,5
		Νοτιοευρωπαϊκό	Ιταλία	43,0	38,4	23,6	19,2
			Ισπανία	38,5	34,7	23,8	19,8
			Ελλάδα	40,2	37,6	23,1	20,1
			Πορτογαλία	40,2	33,9	25,1	18,5
	Νέα μέλη		Ρουμανία	42,0	-	24,0	19,0
			Βουλγαρία	41,0	-	17,0	14,0
			Εσθονία	37,9	32,3	24,5	18,1
			Ουγγαρία	48,5	35,4	29,3	15,7
			Λιθουανία	40,6	35,1	26,4	19,9
			Λετονία	39,4	35,4	27,5	22,7
			Πολωνία	49,1	40,3	28,6	19,0
			Σλοβακία	38,9	30,8	20,0	11,6
			Σλοβενία	40,7	28,7	24,2	11,7
			Τσεχία	39,2	28,8	21,6	9,8
			Μάλτα	34,0	-	22,0	14,0
			Κύπρος	28,7	23,0	21,7	15,8

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

βιβάσεις στις χώρες της νοτίου Ευρώπης και στις χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς.

Όπως έχουν δείξει και προηγούμενες μελέτες, σημαντικός παράγοντας για να κατανοήσουμε πώς επιδρούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στη φτώχεια δεν είναι τόσο το μέγεθός τους όσο η διάρθρωσή τους.⁴¹ Με εξαίρεση τις

τρεις αντιπροσωπευτικές χώρες του σοσιαλδημοκρατικού καθεστώτος (Δανία, Σουηδία, Φινλανδία) και την Ιρλανδία, στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15 οι συντάξεις επιδρούν περισσότερο στη μείωση της φτώχειας από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Δεν παρατηρείται όμως ουσιαστική διαφοροποίηση στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ για τα εισοδήματα μετά τις συντάξεις (αλλά πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις), με εξαίρεση

41. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005), Papatheodorou and Petmesidou (2006) και Παπαθεοδώρου (2008).

Πίνακας 3.6: Ποσοστιαία μείωση της φτώχειας στις χώρες της ΕΕ-27 οφειλόμενη στις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, 1995 και 2006

		Χώρα	1995			2006		
Τύπος κοινωνικού κράτους			Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις	Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις
ΕΕ-27	ΕΕ-15	Δανία	-43,1	-23,1	-72,1	-38,0	-25,2	-69,5
		Σουηδία	-	-	-	-37,8	-31,0	-71,9
		Φινλανδία	-	-	-	-35,3	-29,7	-69,1
		Ολλανδία	-33,7	-36,2	-69,3	-29,5	-41,9	-73,8
		Αυστρία	-27,8	-40,3	-67,2	-29,0	-41,3	-70,7
		Βέλγιο	-24,7	-36,9	-61,8	-27,4	-34,7	-64,4
		Γερμανία	-18,3	-41,7	-60,2	-27,7	-44,5	-73,3
		Γαλλία	-28,9	-29,2	-59,9	-25,5	-43,7	-70,4
		Λουξεμβούργο	-23,4	-43,8	-67,2	-25,0	-40,3	-64,9
		Μ. Βρετανία	-19,3	-24,5	-50,8	-22,9	-28,6	-54,9
		Ιρλανδία	-29,7	-18,7	-53,7	-32,6	18,2	-54,1
		Ιταλία	-6,5	-41,8	-48,7	-10,6	-45,1	-55,3
		Ισπανία	-16,8	-34,1	-52,9	-9,8	-38,2	-48,6
		Ελλάδα	-3,6	-38,2	-42,6	-6,5	-42,5	-49,9
		Πορτογαλία	-12,4	-25,2	-37,4	-15,6	-37,4	-54,0
	Νέα μέλη	Ρουμανία	-	-	-	-	-42,9	-54,8
		Βουλγαρία	-	-	-	-	-58,5	-65,9
		Εσθονία	-	-	-	-14,7	-35,3	-52,1
		Ουγγαρία	-	-	-	-27,0	-3,9	-67,7
		Λιθουανία	-	-	-	-13,7	-34,9	-50,9
		Λετονία	-	-	-	-10,1	-30,2	-42,2
		Πολωνία	-	-	-	-17,9	-41,8	-61,3
		Σλοβακία	-	-	-	-20,9	-48,6	-70,2
		Σλοβενία	-	-	-	-29,6	-40,7	-71,3
		Τσεχία	-	-	-	-26,5	-45,0	-75,0
		Μάλτα	-	-	-	-	-35,3	-58,8
		Κύπρος	-	-	-	-20,1	-24,4	-44,9

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005)

ίσως τις χώρες του φιλελεύθερου καθεστώτος. Μάλιστα, οι χώρες της νοτίου Ευρώπης εμφανίζουν μικρότερα ποσοστά φτώχειας όταν συνυπολογιστούν οι συντάξεις (αλλά όχι τα άλλα επιδόματα) σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15. Καθοριστικός παράγοντας για να κατανοήσουμε την παρατηρούμενη διαφορά στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ των χωρών

και των καθεστώτων ευημερίας στην ΕΕ είναι οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Οι μεταβιβάσεις αυτές έχουν μεγαλύτερη επίδραση στη μείωση της ανισότητας στις αντιπροσωπευτικές χώρες του σοσιαλδημοκρατικού κοινωνικού κράτους (Δανία, Σουηδία και Φινλανδία) καθώς και στην Ιρλανδία, στην οποία όμως οι συντάξεις έχουν την ασθενέστερη αναδιανεμη-

τική επίδραση μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Από τη φύση τους οι λοιπές κοινωνικές παροχές έχουν σχεδιαστεί να εξυπηρετούν αναδιανεμητικούς σκοπούς, σε αντίθεση με τις συντάξεις, οι οποίες συνδέονται με συγκεκριμένα επαγγελματικά δικαιώματα και εισφορές που έχουν καταβληθεί από τους εργαζομένους, και κατά συνέπεια δεν αποτελούν βασικό εργαλείο για την αναδιανομή του εισοδήματος.

Τα στοιχεία του Πίνακα 3.6 επιβεβαιώνουν επίσης την περιορισμένη σύγκλιση μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στην ΕΕ, η οποία έχει παρατηρηθεί από τις αρχές του 1990 και έχει επισημανθεί σε άλλες εργασίες.⁴² Η σύγκλιση αυτή οφείλεται κυρίως στην αποδυνάμωση του αναδιανεμητικού χαρακτήρα του συστήματος κοινωνικής προστασίας που παρατηρείται στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ευημερίας. Η εν λόγω αποδυνάμωση πραγματοποιήθηκε με τον περιορισμό του ρόλου των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στις χώρες αυτές, γεγονός που, όπως ήδη αναφέρθηκε, αντανακλάται στην αύξηση της ανισότητας και του ποσοστού φτώχειας κατά την περίοδο 1995-2006. Στις χώρες της νοτίου Ευρώπης αλλά και σε ορισμένα νέα μέλη της ΕΕ-27 η αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων εξαντλείται σε αυτή των συντάξεων. Η Ελλάδα είναι η χώρα στην οποία οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν με διαφορά τη μικρότερη επίδραση στη μείωση της φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Το γεγονός αυτό φανερώνει τις δομικές αδυναμίες που έχει το σύστημα κοινωνικής προστασίας και κοινωνικών μεταβιβάσεων στη χώρα. Παρά την αύξηση των κοινωνικών δαπανών

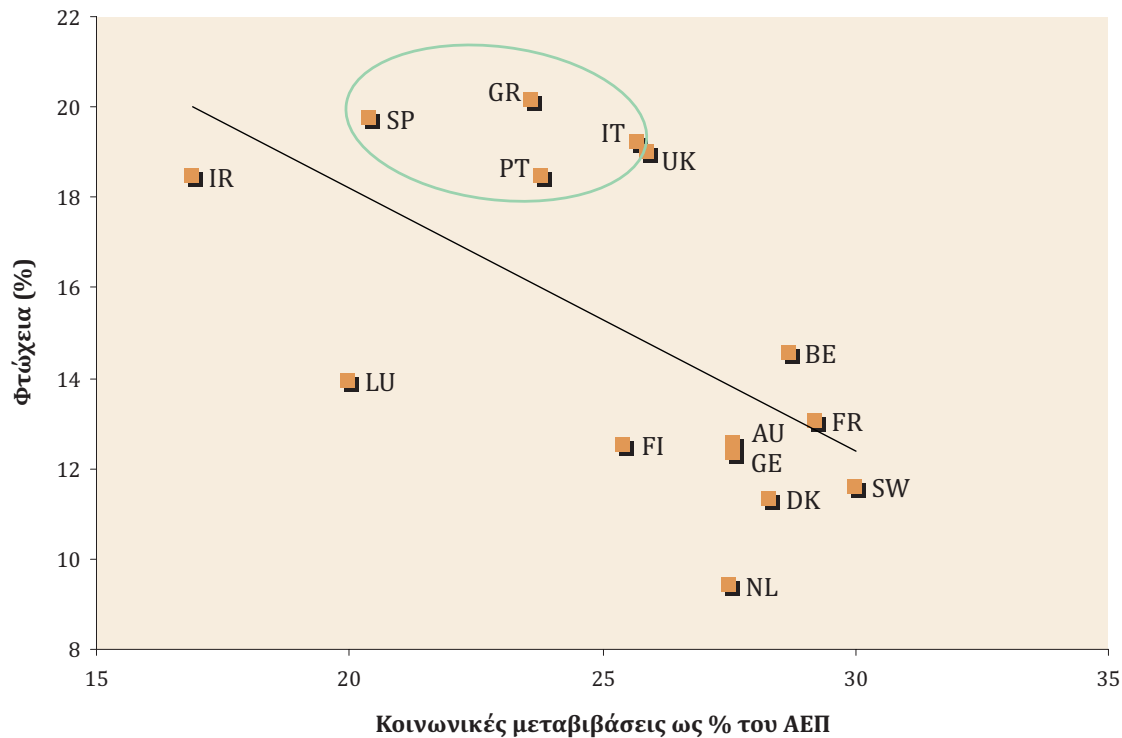
που παρατηρήθηκε στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις παραμένουν αναποτελεσματικές στην αντιμετώπιση της φτώχειας.

Προκειμένου να διερευνηθεί περαιτέρω η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, παραθέτουμε ένα διάγραμμα ζεύγους σημείων για τη σχέση μεταξύ φτώχειας και κοινωνικών μεταβιβάσεων. Στο Διάγραμμα 3.2 μπορούμε να διαπιστώσουμε την προφανή αρνητική σχέση μεταξύ φτώχειας και κοινωνικών μεταβιβάσεων, και κατά συνέπεια τη σημασία του ύψους των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη διαμόρφωση του ποσοστού φτώχειας μιας χώρας. Εξετάζοντας πιο προσεκτικά το διάγραμμα παρατηρούμε ότι, μεταξύ χωρών που δαπανούν παρόμοιο ποσοστό του ΑΕΠ για κοινωνικές μεταβιβάσεις, πιο αποτελεσματικές στη μείωση της φτώχειας είναι οι χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος, ενώ ακολουθούν οι χώρες με κορπορατιστικό καθεστώς. Αντίθετα, λιγότερο αποτελεσματικές εμφανίζονται οι χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς και οι χώρες της νοτίου Ευρώπης. Μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι, μεταξύ των χωρών που δαπανούν παρόμοιο ποσοστό του ΑΕΠ για κοινωνικές μεταβιβάσεις, οι χώρες στις οποίες το σύστημα κοινωνικής προστασίας βασίζεται σε καθολικού τύπου παροχές είναι πιο αποτελεσματικές στη μείωση της φτώχειας σε σχέση με χώρες που υιοθετούν περισσότερο στοχευμένες πολιτικές με έλεγχο των πόρων των δικαιούχων.

Η σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές μεταβιβάσεις και στη φτώχεια γίνεται περισσότερο ισχυρή όταν ως ερμηνευτική μεταβλητή χρησιμοποιηθεί το ποσοστό των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων εκτός των συντάξεων (βλ. Διάγραμμα 3.3). Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει το ότι οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι

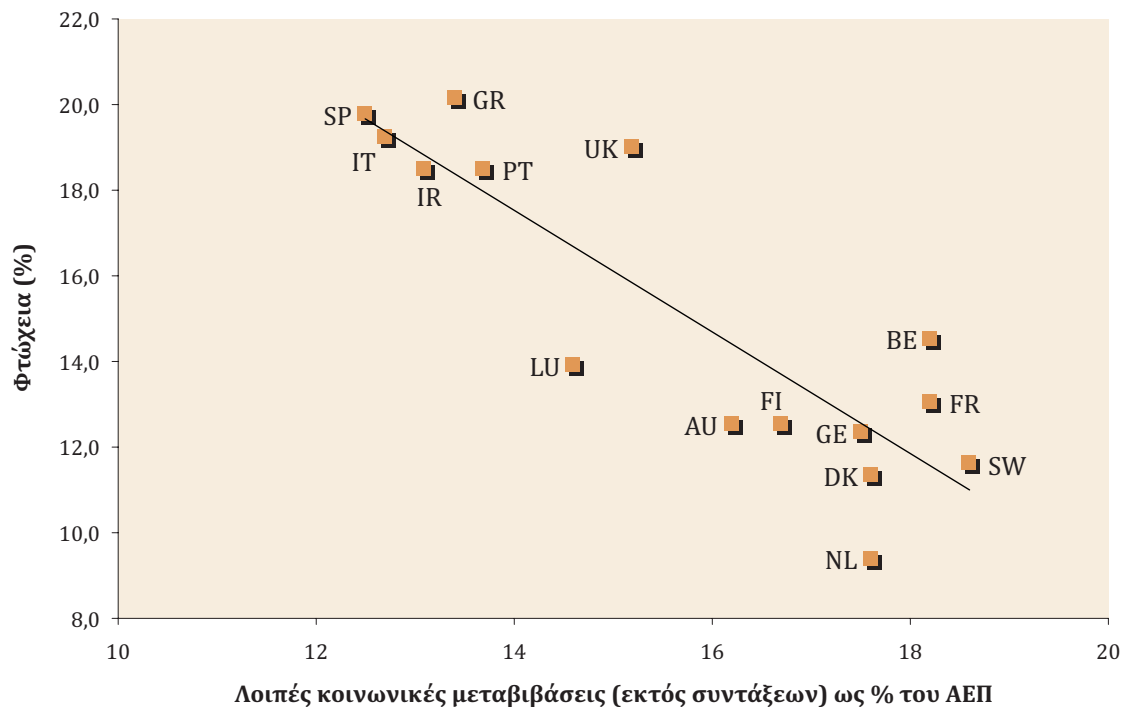
42. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005). Επισημαίνεται επίσης στην Ενότητα 2.2 της παρούσας έκθεσης.

Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό φτώχειας και κοινωνικές μεταβιβάσεις (ως % του ΑΕΠ) στις χώρες της ΕΕ-15, 2006

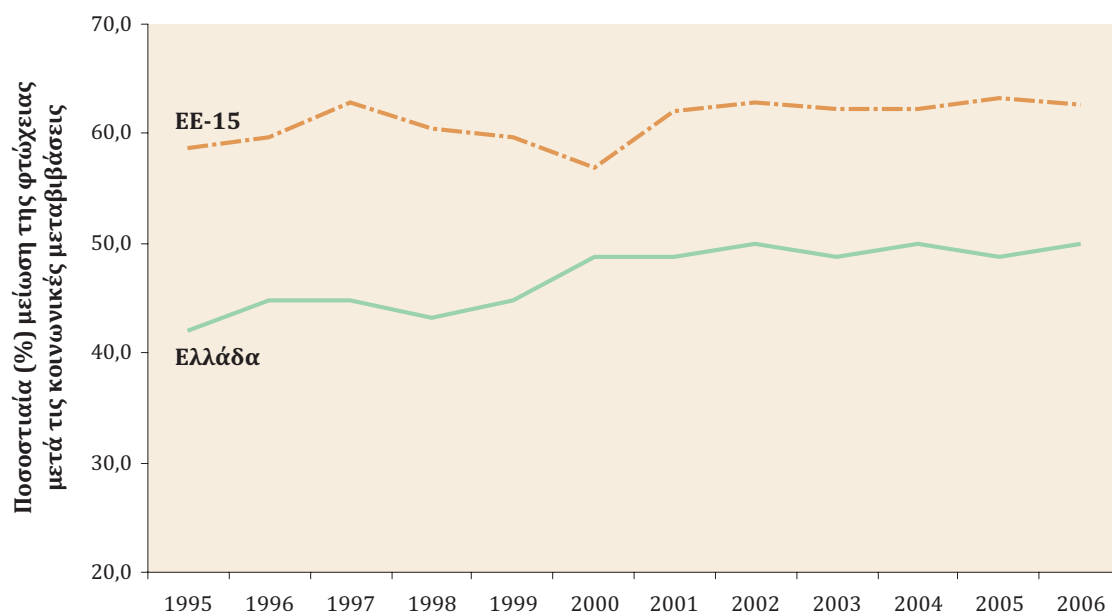
Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Διάγραμμα 3.3: Ποσοστό φτώχειας και κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός των συντάξεων (ως % του ΑΕΠ) στις χώρες της ΕΕ-15, 2006

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Διάγραμμα 3.4: Ποσοστιαία μείωση της φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα και την ΕΕ-15 (μέσος όρος).

Πηγή: Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

σημαντικές για την ερμηνεία των παρατηρούμενων διαφορών στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Ωστόσο, και σε αυτό το διάγραμμα διαφαίνεται η αποτελεσματικότερη χρήση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων από τις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος. Μεταξύ των χωρών που δαπανούν παρόμοιο ποσοστό του ΑΕΠ σε λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό προνοιακό καθεστώς εμφανίζονται πιο αποτελεσματικές στη μείωση της φτώχειας.

Στο Διάγραμμα 3.4 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μείωση της φτώχειας που οφείλεται στις κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα και την ΕΕ-15 (μέσος όρος) κατά την περίοδο 1995-2006. Είναι προφανές ότι η αναδιανεμητική επίδραση του συστήματος κοινωνικών μεταβιβάσεων στην Ελλάδα υστερεί σημαντικά σε σχέση με τη μέση επίδοση των χωρών της ΕΕ-15. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις ήταν και παραμένουν αναποτελεσματικές στη μείωση της φτώχειας. Παρά την αύξηση των κοινωνικών

δαπανών που παρατηρήθηκε στη χώρα την περίοδο αυτή, η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας δεν βελτιώθηκε, με αποτέλεσμα να παραμένει ουσιαστικά σταθερή η ψαλίδα ανάμεσα στις σχετικές επιδόσεις της Ελλάδας και στον αντίστοιχο μέσο όρο των χωρών της ΕΕ-15.

Για να διερευνηθεί περισσότερο ο ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα, παρουσιάζονται εκτιμήσεις για το ποσοστό φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (συνολικές και ανά κατηγορία) στις διάφορες πληθυσμιακές ομάδες, οι οποίες συγκροτούνται με βάση συγκεκριμένα ατομικά, κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στον Πίνακα 3.7, το ποσοστό φτώχειας για το εισόδημα πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις υπερβαίνει το 60% στα ολιγομελή νοικοκυριά (με 1 ή 2 μέλη). Το ποσοστό αυτό είναι παρόμοιο με εκείνο που συναντάμε στα πολυμελή νοικοκυριά (με 6 ή

περισσότερα μέλη). Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις όμως, το ποσοστό φτώχειας στα πολυμελή νοικοκυριά διαμορφώνεται σε επίπεδο διπλάσιο από αυτό των νοικοκυριών με 1 ή 2 μέλη. Η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων διαφοροποιείται σημαντικά ανάλογα με το μέγεθος του νοικοκυριού. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3.8, στα νοικοκυριά με 3 ή λιγότερα μέλη οι κοινωνικές μεταβιβάσεις μειώνουν τη φτώχεια κατά 55%-67%, ενώ στα πολυπληθέστερα νοικοκυριά (με 4 ή περισσότερα μέλη) η μείωση αυτή δεν ξεπερνά το 31%. Η παρατηρούμενη διαφοροποίηση εξηγείται κυρίως από το γεγονός ότι πολλά από τα νοικοκυριά με 1 ή 2 μέλη απαρτίζονται από συνταξιούχους. Στα εν λόγω νοικοκυριά η επίδραση των συντάξεων στη μείωση της φτώχειας είναι μεγάλη, εφόσον σημαντικό τμήμα των εισοδημάτων τους προέρχεται από συντάξεις. Συγκεκριμένα, οι συντάξεις μειώνουν από μόνες τους τη φτώχεια κατά 51% και 60% αντίστοιχα στα νοικοκυριά με 1 και 2 μέλη. Με την αύξηση των μελών αυξάνεται η επίδραση των λοιπών μεταβιβάσεων και μειώνεται η επίδραση των συντάξεων. Ωστόσο, ακόμη και στα πολυμελή νοικοκυριά η μείωση στο ποσοστό φτώχειας που επιτυγχάνουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι περιορισμένη (μόλις 9%). Στην ίδια κατηγορία νοικοκυριών οι συντάξεις επιτυγχάνουν μείωση της φτώχειας κατά 21%.

Στην ομαδοποίηση με βάση τη σύνθεση του νοικοκυριού διαπιστώνουμε ότι τα νοικοκυριά που είναι πιο εκτεθειμένα στον κίνδυνο φτώχειας πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι και αυτά στα οποία οι συντάξεις φαίνεται να αποτελούν σημαντικό τμήμα του εισοδήματός τους. Έτσι, στα νοικοκυριά με 2 ενήλικες, όπου τουλάχιστον ο ένας είναι άνω των 64 ετών, το ποσοστό φτώχειας πριν από τις μεταβιβάσεις ανέρχεται στο 84%, ενώ στα

μονομελή νοικοκυριά το αντίστοιχο ποσοστό είναι 62%. Στις ομάδες αυτές των νοικοκυριών οι συντάξεις μειώνουν τη φτώχεια κατά 2/3 και 1/2 αντίστοιχα. Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, τα νοικοκυριά αυτά αντιμετωπίζουν μικρότερο κίνδυνο φτώχειας από άλλους τύπους νοικοκυριών, όπως αυτά με 2 γονείς και 3 ή περισσότερα παιδιά, ή τα μονογονεϊκά νοικοκυριά.

Η επίδραση των μεταβιβάσεων δεν καταφέρνει να ανατρέπει τη διαφορά στο ποσοστό φτώχειας ανάμεσα στις περιοχές με διαφορετικό βαθμό αστικότητας. Τη μεγαλύτερη μείωση της φτώχειας επιτυγχάνουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στις αστικές περιοχές, ενώ τη μικρότερη στις αγροτικές περιοχές. Η επίδραση των συντάξεων είναι αρκετά πιο περιορισμένη στις αγροτικές περιοχές, γεγονός που αντανάκλα το χαμηλό ύψος των συντάξεων που παίρνουν οι αγρότες μέσω του ΟΓΑ. Στις αγροτικές περιοχές οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν μεγαλύτερη αναδιανεμητική επίδραση απ' ό,τι στις αστικές και ημιαστικές περιοχές. Η αυξημένη όμως επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων δεν αποζημιώνει την ασθενή επίδραση που έχουν οι συντάξεις στις αγροτικές περιοχές.

Ιδιαίτερα αποκαλυπτική για την αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι η ανάλυση με βάση την ηλικία του υπεύθυνου. Τα νοικοκυριά με υπεύθυνο ηλικίας άνω των 65, καθώς και ηλικίας 55-64 ετών, αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο φτώχειας πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Ο κίνδυνος όμως αυτός μειώνεται κατά 65% και 48% αντίστοιχα μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων, οι οποίες ουσιαστικά αφορούν τις συντάξεις. Ωστόσο, στα νοικοκυριά με υπεύθυνο έως 24 ετών η συνολική μείωση είναι μόλις 15%, με αποτέλεσμα η ομάδα αυτή να αντι-

Πίνακας 3.7: Ποσοστό φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού, Ελλάδα, 2006

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Μέγεθος νοικοκυριού				
1 άτομο	61,8	59,7	30,2	24,2
2 άτομα	60,5	57,8	24,2	20,3
3 άτομα	33,5	30,9	18,0	14,9
4 άτομα	27,9	25,6	20,9	19,3
5 άτομα	42,8	39,7	36,8	33,3
6 ή περισσότερα άτομα	64,6	58,8	51,2	44,4
Τύπος νοικοκυριού				
Μονομελές νοικοκυριό	61,9	59,8	30,2	24,2
2 ενήλικες κάτω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	31,1	26,4	18,7	14,6
2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 64) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	84,0	82,9	28,2	24,3
Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	40,7	37,8	17,2	14,7
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	35,6	33,5	29,8	27,6
2 γονείς με 1 εξαρτώμενο παιδί	20,2	17,5	17,5	14,8
2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	23,5	21,7	21,9	20,2
2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	42,5	37,5	42,5	37,5
Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	43,5	40,0	32,1	29,6
Βαθμός αστικότητας				
Αστική περιοχή	34,2	31,7	16,2	13,1
Ημιαστική περιοχή	31,5	30,0	16,2	13,7
Αγροτική περιοχή	47,7	37,6	30,8	27,8
Ηλικία υπεύθυνου				
Έως 24 ετών	29,6	26,1	28,8	25,2
25-34 ετών	27,6	23,6	25,7	22,7
35-44 ετών	18,8	16,7	17,4	15,6
45-54 ετών	29,2	26,7	24,3	21,5
55-64 ετών	39,5	35,2	20,7	17,2
65 ετών και άνω	78,0	76,6	27,6	23,7
Επαγγελματική κατάσταση υπεύθυνου				
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	57,8	55,0	49,1	46,6
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	24,1	22,8	22,7	21,4
Μισθωτός	13,1	10,9	11,8	9,9
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	45,4	38,1	35,4	30,6
Άνεργος	56,2	48,4	49,5	43,1
Συνταξιούχος	75,0	73,0	25,3	21,8
Μη οικονομικά ενεργός/ή	52,6	47,1	33,4	25,3

(Συνεχίζει στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 3.7: Ποσοστό φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού, Ελλάδα, 2006

(Συνέχεια από προηγούμενη σελίδα)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Επίπεδο εκπαίδευσης υπεύθυνου				
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	59,2	55,7	33,1	28,6
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	42,9	40,0	26,9	24,3
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	26,3	23,7	16,1	13,8
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	24,9	23,0	19,1	17,2
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	14,0	6,2	6,2	5,2
Ηλικία ατόμου				
0-6 ετών	25,7	22,4	24,1	20,6
7-15 ετών	25,4	23,6	23,0	21,3
16-24 ετών	33,2	30,0	27,3	24,4
25-34 ετών	28,1	25,2	18,2	15,7
35-44 ετών	23,6	21,2	18,3	16,3
45-54 ετών	29,4	26,5	21,4	18,6
55-64 ετών	49,5	45,9	22,4	18,9
65 ετών και άνω	82,4	80,9	30,0	25,5
Επαγγελματική κατάσταση ατόμου				
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	56,5	54,0	40,0	37,3
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	21,2	19,7	17,5	16,3
Μισθωτός	15,2	13,2	10,5	9,0
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	41,5	37,4	29,9	26,6
Άνεργος	50,5	45,3	33,7	29,4
Συνταξιούχος	80,2	77,9	27,7	23,9
Μη οικονομικά ενεργός/ή	38,9	36,0	27,3	23,5
Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου				
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	63,9	60,4	32,6	28,0
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	45,4	42,3	25,5	22,2
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	31,0	28,4	16,6	14,3
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	25,8	25,0	16,6	16,0
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	17,2	16,0	6,4	5,3
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	26,8	24,4	24,2	21,8
Φύλο ατόμου				
Άνδρας	37,7	35,2	21,7	19,2
Γυναίκα	42,6	39,9	24,4	21,1

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Πίνακας 3.8: Ποσοστιαία μεταβολή της φτώχειας οφειλόμενη στις συντάξεις και στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού, Ελλάδα, 2006

	Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις
Μέγεθος νοικοκυριού			
1 άτομο	-3,4	-51,2	-60,8
2 άτομα	-4,4	-60,0	-66,5
3 άτομα	-7,9	-46,2	-55,4
4 άτομα	-8,5	-25,3	-31,1
5 άτομα	-7,3	-14,0	-22,2
6 ή περισσότερα άτομα	-9,1	-20,7	-31,3
Τύπος νοικοκυριού			
Μονομελές νοικοκυριό	-3,4	-51,3	-60,9
2 ενήλικες κάτω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	-15,1	-40,1	-53,2
2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 64) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	-1,4	-66,5	-71,1
Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	-7,0	-57,6	-64,0
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	-6,1	-16,3	-22,4
2 γονείς με 1 εξαρτώμενο παιδί	-13,5	-13,3	-27,0
2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	-7,6	-6,5	-13,7
2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	-11,8	0,0	-11,8
Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	-7,9	-26,2	-31,9
Βαθμός αστικότητας			
Αστική περιοχή	-7,4	-52,6	-61,7
Ημιαστική περιοχή	-4,7	-48,6	-56,4
Αγροτική περιοχή	-21,2	-35,4	-41,8
Ηλικία υπεύθυνου			
έως 24 ετών	-11,8	-3,0	-14,8
25-34 ετών	-14,4	-7,1	-17,8
35-44 ετών	-11,1	-7,3	-16,9
45-54 ετών	-8,6	-16,9	-26,4
55-64 ετών	-10,7	-47,6	-56,3
65 ετών και άνω	-1,8	-64,5	-69,6
Επαγγελματική κατάσταση υπεύθυνου			
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	-4,9	-15,1	-19,4
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	-5,2	-5,7	-10,9
Μισθωτός	-16,9	-10,3	-24,4
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	-16,0	-21,9	-32,5
Άνεργος	-14,0	-12,0	-23,4
Συνταξιούχος	-2,7	-66,3	-71,0
Μη οικονομικά ενεργός/ή	-10,4	-36,5	-52,0

(Συνεχίζει στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 3.8: Ποσοστιαία μεταβολή της φτώχειας οφειλόμενη στις συντάξεις και στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού, Ελλάδα, 2006

(Συνέχεια από προηγούμενη σελίδα)

	Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις
Επίπεδο εκπαίδευσης υπεύθυνου			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	-5,8	-44,0	-51,6
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-6,7	-37,3	-43,3
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-9,9	-38,8	-47,4
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	-7,7	-23,3	-31,1
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	-55,6	-55,6	-62,9
Ηλικία ατόμου			
0-6 ετών	-13,1	-6,4	-19,8
7-15 ετών	-6,8	-9,4	-16,0
16-24 ετών	-9,6	-17,8	-26,5
25-34 ετών	-10,2	-35,1	-44,1
35-44 ετών	-10,5	-22,7	-31,1
45-54 ετών	-9,6	-27,1	-36,5
55-64 ετών	-7,2	-54,7	-61,7
65 ετών και άνω	-1,9	-63,5	-69,0
Επαγγελματική κατάσταση ατόμου			
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	-4,3	-29,1	-33,9
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	-7,0	-17,6	-23,3
Μισθωτός	-13,0	-31,2	-40,9
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	-9,9	-28,1	-35,9
Άνεργος	-10,2	-33,2	-41,7
Συνταξιούχος	-2,9	-65,5	-70,2
Μη οικονομικά ενεργός/ή	-7,6	-29,8	-39,5
Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	-5,5	-49,0	-56,1
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-6,8	-43,8	-51,0
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-8,4	-46,4	-53,8
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	-3,1	-35,5	-37,9
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	-6,5	-62,5	-69,1
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	-9,0	-9,5	-18,6
Φύλο ατόμου			
Άνδρας	-6,5	-42,4	-49,2
Γυναίκα	-6,4	-42,7	-50,6

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

μετωπίζει τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις.

Σε επίπεδο ατόμων, όσοι είναι ηλικίας 65 ετών και άνω παραμένουν πιο εκτεθειμένοι στον κίνδυνο φτώχειας παρά τη μείωση κατά 69% που επιφέρουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις. Υψηλή φτώχεια παρουσιάζουν και τα άτομα ηλικίας 16-24 ετών, στην περίπτωση των οποίων οι κοινωνικές μεταβιβάσεις μειώνουν τη φτώχεια κατά μόλις 26%. Ιδιαίτερα μικρή είναι η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων και στην αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας. Οι μεταβιβάσεις κατορθώνουν να μειώσουν τη φτώχεια κατά 20% στα παιδιά 0-6 ετών και σε ποσοστό μόλις 16% στα παιδιά 7-15 ετών.

Με βάση την επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου παρατηρούμε ότι στα νοικοκυριά με υπεύθυνο συνταξιούχο η φτώχεια μειώνεται κατά 71% λόγω των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Σχεδόν ολόκληρο το ποσοστό αυτής της μείωσης εξαντλείται όμως στο ρόλο των συντάξεων. Στις υπόλοιπες ομάδες που διαμορφώνονται με βάση την επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού, η ποσοστιαία μείωση της φτώχειας μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι αρκετά μικρή, με εξαίρεση τα νοικοκυριά με υπεύθυνο μη οικονομικά ενεργό. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τις δομικές αδυναμίες του συστήματος κοινωνικών μεταβιβάσεων στην Ελλάδα, το οποίο περιορίζεται στο ρόλο των συντάξεων. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η αδυναμία αποτελεσματικής μείωσης της φτώχειας στους απασχολούμενους στον αγροτικό τομέα, οι οποίοι αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας σχεδόν διπλάσιο του εθνικού μέσου όρου. Σε παρόμοια συμπεράσματα για τον αναδιανεμητικό ρόλο των μεταβιβάσεων καταλήγουμε όταν η ανά-

λυση γίνει με βάση το άτομο αντί του υπεύθυνου του νοικοκυριού.

Με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου του νοικοκυριού ή των ατόμων δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς την αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Εξαίρεση αποτελεί η αιτιολογημένα χαμηλή επίδραση των συντάξεων, και κατά συνέπεια των συνολικών κοινωνικών μεταβιβάσεων, στα άτομα που είναι σε διαδικασία εκπαίδευσης (είναι δηλαδή μαθητές ή φοιτητές). Το γεγονός ότι δεν υπάρχει ένα αποτελεσματικό σύστημα κοινωνικών επιδομάτων έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα που βρίσκονται σε διαδικασία εκπαίδευσης, αν και εμφανίζουν σχετικά μικρό κίνδυνο φτώχειας πριν από τις μεταβιβάσεις, να αντιμετωπίζουν μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας του αντίστοιχου μέσου για το σύνολο του πληθυσμού της χώρας. Μεταξύ των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει την εκπαίδευσή τους, η χαμηλότερη επίδραση τόσο των συντάξεων όσο και των λοιπών επιδομάτων στη μείωση της φτώχειας παρατηρείται σε όσους έχουν μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αντίθετα, υψηλότερη επίδραση των συντάξεων και των λοιπών παροχών εμφανίζεται σε όσους έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Τέλος, δεν παρατηρείται ουσιαστική διαφοροποίηση της επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων (συνολικά και ανά κατηγορία) στη μείωση της φτώχειας ως προς το φύλο. Η μικρή διαφορά στον κίνδυνο φτώχειας μεταξύ ανδρών και γυναικών πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις διατηρείται και έπειτα από αυτές.

Στον Πίνακα 3.9 παρατίθεται το ποσοστό του εισοδήματος που προέρχεται από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις και τις συντάξεις

Πίνακας 3.9: Ποσοστό του εισοδήματος που προέρχεται από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά δεκατημόριο

Δεκατημόριο	Ποσοστό (%) του εισοδήματος που προέρχεται από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις		Ποσοστό (%) του εισοδήματος που προέρχεται από τις συντάξεις	
Δεκατημόριο	1	10,8	32,8	
	2	8,6	31,4	
	3	5,9	27,6	
	4	4,6	26,9	
	5	4,2	27,7	
	6	3,2	24,5	
	7	3,6	22,9	
	8	1,6	17,8	
	9	0,9	14,0	
	10	0,9	14,2	

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

στην Ελλάδα, ανά εισοδηματικό δεκατημόριο του πληθυσμού. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό του εισοδήματος που προέρχεται από τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι αντιστρόφως ανάλογο του ύψους του εισοδήματος των ατόμων. Στα άτομα με χαμηλότερα εισοδήματα οι μεταβιβάσεις αντιπροσωπεύουν υψηλότερο ποσοστό των συνολικών εισοδημάτων τους. Η συμμετοχή όμως των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στο συνολικό εισόδημα των ατόμων παραμένει χαμηλή ακόμη και στα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού. Έτσι, στο 1ο και 2ο δεκατημόριο οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις αντιπροσωπεύουν μόλις το 10,8% και 8,6% αντίστοιχα των συνολικών εισοδημάτων, ενώ οι συντάξεις το 33% και 31%. Στα δύο υψηλότερα δεκατημόρια τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 0,9% για τις λοιπές μεταβιβάσεις και 14% για τις συντάξεις.

Στον δημόσιο και ακαδημαϊκό διάλογο σχετικά με την καταπολέμηση της φτώχειας δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη διαδικασία οι-

κονομικής ανάπτυξης, όσον αφορά κυρίως τη μεγέθυνση συγκεκριμένων μακροοικονομικών δεικτών (π.χ. το ΑΕΠ). Η άποψη αυτή κυριαρχεί επίσης στις εθνικές και υπερεθνικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της φτώχειας.⁴³ Έτσι, η οικονομική μεγέθυνση θεωρείται συχνά ως επαρκής συνθήκη για την αντιμετώπιση της φτώχειας. Για να ελέγξουμε την υπόθεση αυτή παρουσιάζουμε στο Διάγραμμα 3.5 το ποσοστό φτώχειας και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε μονάδες αγοραστικής δύναμης – PPS) στις χώρες της ΕΕ-15.⁴⁴ Όπως μπορεί εύκολα να διαπιστώσει κανείς, δεν προκύπτει κάποια προφανής σχέση μεταξύ ποσοστού φτώχειας και κατά κεφαλήν ΑΕΠ, επιβεβαιώνοντας έτσι

43. Βλ. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (2001, 2003), Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας (2006).

44. Στο Διάγραμμα 3.5 δεν έχει συμπεριληφθεί το Λουξεμβούργο. Λόγω του ιδιαίτερα υψηλού κατά κεφαλήν ΑΕΠ που έχει, δυσχεραίνει τη διερεύνηση (στο ίδιο διάγραμμα) της σχέσης μεταξύ φτώχειας και ΑΕΠ στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ.

τα αντίστοιχα συμπεράσματα προηγούμενων εργασιών.⁴⁵ Η οικονομική μεγέθυνση δεν φαίνεται ικανή να ερμηνεύσει από μόνη της τις διαφοροποιήσεις στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ των χωρών. Είναι εξάλλου ενδεικτικό ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η Ελλάδα εμφάνισε ένα ρυθμό μεγέθυνσης υψηλότερο του αντίστοιχου μέσου των χωρών της ΕΕ, χωρίς όμως αυτό να έχει κάποια επίδραση στο ποσοστό φτώχειας. Επιπρόσθετα, οι εντυπωσιακοί ρυθμοί ανάπτυξης που παρουσίασε η Ιρλανδία κατά την περίοδο αυτή δεν οδήγησαν σε μείωση του ποσοστού φτώχειας στη χώρα. Στο ίδιο όμως διάγραμμα μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι διαφορές στο επίπεδο φτώχειας ερμηνεύονται καλύτερα με βάση τα καθεστώτα ευημερίας στα οποία έχουμε ομαδοποιήσει τις χώρες της ΕΕ-15. Μεταξύ των χωρών με παρόμοιο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας έχουν οι χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος και ακολουθούν οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς ευημερίας. Αντιθέτως, υψηλή φτώχεια εμφανίζουν οι χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς και φυσικά οι χώρες της νοτίου Ευρώπης, οι οποίες όμως έχουν και χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Η Ιρλανδία, η οποία έχει το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε PPS) μεταξύ των 14 αυτών χωρών, εμφανίζει και ένα από τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας. Η Μεγάλη Βρετανία, με παρόμοιο κατά κεφαλήν ΑΕΠ με αυτό της Φινλανδίας, εμφανίζει σημαντικά υψηλότερο ποσοστό φτώχειας.

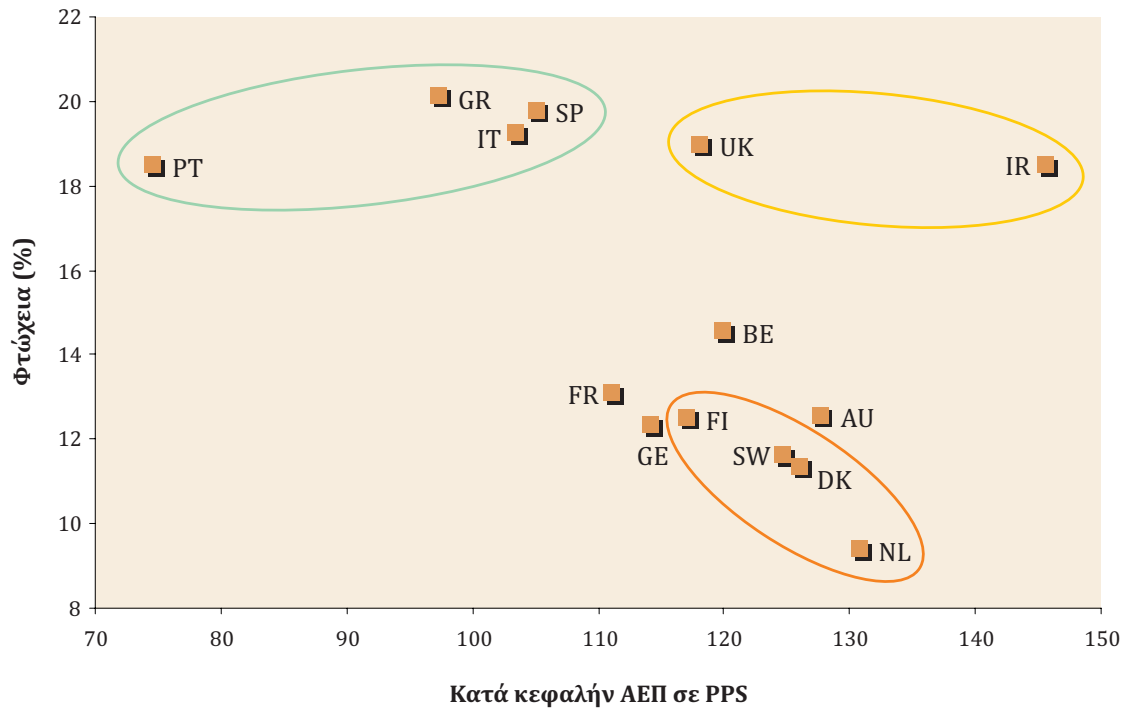
Ένα άλλο μακροοικονομικό μέγεθος που συχνά συνδέεται στον δημόσιο αλλά και τον ακαδημαϊκό διάλογο με το φαινόμενο της φτώχειας είναι η ανεργία. Οι πολιτικές που θα οδηγήσουν σε αύξηση της απασχόλησης και

μείωση της ανεργίας εμφανίζονται ως βασικές προϋποθέσεις για τη μείωση της φτώχειας, χωρίς παράλληλα να ασχολούνται ιδιαίτερα με τις συνθήκες απασχόλησης και το ύψος των αποδοχών των θέσεων εργασίας που ενδεχομένως θα δημιουργηθούν. Στο Διάγραμμα 3.6 παρουσιάζουμε τη σχέση μεταξύ ανεργίας και ποσοστού φτώχειας στην ΕΕ-15 το 2006. Όπως εύκολα μπορεί να διαπιστωθεί, δεν προκύπτει καμία προφανής σχέση μεταξύ ανεργίας και φτώχειας στις χώρες της ΕΕ-15. Με βάση αυτό το διάγραμμα δύσκολα μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι η μείωση της ανεργίας θα οδηγήσει από μόνη της σε μείωση της φτώχειας. Επιπλέον, η συμμετοχή των ανέργων στη φτώχεια είναι μικρότερη του 10% σε όλες τις χώρες της νοτίου Ευρώπης, αλλά και στις περισσότερες χώρες της ΕΕ-15. Η υψηλότερη συμμετοχή των ανέργων στο σύνολο των φτωχών εμφανίζεται στη Γερμανία και ισούται με 16,1%. Στην Ελλάδα η πλειοψηφία των φτωχών είναι απασχολούμενοι και συνταξιούχοι. Όπως έχει επισημανθεί και σε άλλες εργασίες, μια μείωση της ανεργίας αυτής καθ' εαυτήν θα είχε μόνο οριακή επίπτωση στη μείωση του ποσοστού φτώχειας της Ελλάδας.⁴⁶ Παράλληλα, από το Διάγραμμα 3.5 προκύπτει ότι η ομαδοποίηση με βάση το καθεστώς ευημερίας προσφέρει ένα καλύτερο ερμηνευτικό πλαίσιο για να κατανοήσουμε τις διαφορές στο επίπεδο φτώχειας μεταξύ των χωρών αυτών. Τόσο οι χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς όσο και οι χώρες της νοτίου Ευρώπης εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά φτώχειας από τις χώρες με αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας, οι οποίες όμως έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό ή συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος.

46. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004), Papatheodorou and Petmesidou (2006), Παπαθεοδώρου (2006, 2008).

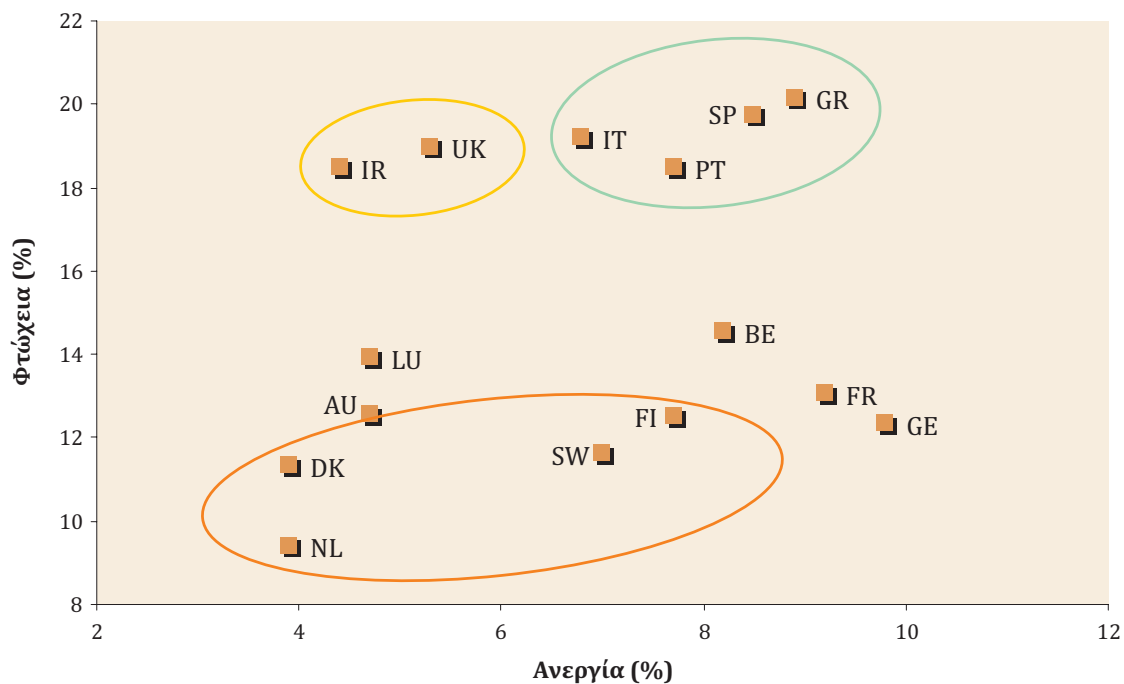
45. Βλ. Παπαθεοδώρου (2006, 2008).

Διάγραμμα 3.5: Ποσοστό φτώχειας και κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε PPS (ΕΕ-27=100) στις χώρες της ΕΕ-15, 2006

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Διάγραμμα 3.6: Ποσοστό φτώχειας και ποσοστό ανεργίας στις χώρες της ΕΕ-15, 2006

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB και της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

3.4 Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και φτώχεια

Στους Πίνακες 3.10-3.13 παρουσιάζονται συγκρίσιμες και αναλυτικές εκτιμήσεις για τη φτώχεια στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15 με βάση συγκεκριμένα ατομικά, κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού. Οι εκτιμήσεις αφορούν τον κίνδυνο φτώχειας και την ποσοστιαία συμμετοχή της κάθε ομάδας στο σύνολο των φτωχών. Σύμφωνα με το μέγεθος του νοικοκυριού, τον μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας εμφανίζουν τα άτομα που διαμένουν σε πολυμελή νοικοκυριά (με 6 ή περισσότερα μέλη). Ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζει αυτή η ομάδα των νοικοκυριών είναι με διαφορά η μεγαλύτερη μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15. Η Μεγάλη Βρετανία εμφανίζει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό φτώχειας σε αυτή την ομάδα των νοικοκυριών. Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό φτώχειας (46%) στην ΕΕ-15 με βάση το μέγεθος του νοικοκυριού εμφανίζεται στα μονομελή νοικοκυριά της Ιρλανδίας.

Στην Ελλάδα, όπως εξάλλου παρατηρείται και στις περισσότερες χώρες της ΕΕ-15, τα νοικοκυριά με τον μικρότερο κίνδυνο φτώχειας είναι αυτά με 2 έως 4 μέλη, τα οποία σε μεγάλο βαθμό αποτελούνται από πυρηνικές οικογένειες που απαρτίζονται από ζευγάρι με ή χωρίς εξαρτώμενα παιδιά (1 ή 2). Η συνεισφορά όμως αυτής της ομάδας των νοικοκυριών στη συνολική φτώχεια είναι ιδιαίτερα υψηλή (78%) εξαιτίας κυρίως του υψηλού ποσοστού που αντιπροσωπεύει στο σύνολο του πληθυσμού. Παρόμοια είναι η εικόνα που παρουσιάζουν και οι υπόλοιπες χώρες της νοτίου Ευρώπης.

Όσον αφορά τη σύνθεση του νοικοκυριού, το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα εμφανίζουν οι πολύτεκνες οικογένειες

(37,5%), δηλαδή τα νοικοκυριά με 2 γονείς και 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά. Η συμμετοχή όμως των νοικοκυριών αυτών στη συνολική φτώχεια της χώρας είναι αρκετά χαμηλή λόγω του μικρού ποσοστού που αντιπροσωπεύουν τα εν λόγω νοικοκυριά στον πληθυσμό της χώρας. Υψηλά ποσοστά φτώχειας σε αυτή την κατηγορία των νοικοκυριών εμφανίζουν οι περισσότερες χώρες της νοτίου Ευρώπης, με εξαίρεση την Ισπανία. Υψηλό κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα εμφανίζουν και τα μονογονεϊκά νοικοκυριά (27,6%), ο οποίος όμως είναι σχετικά χαμηλός συγκρινόμενος με τον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα ίδια νοικοκυριά στις περισσότερες χώρες της ΕΕ-15. Επιπροσθέτως, η συμμετοχή των νοικοκυριών αυτών στο σύνολο των φτωχών της χώρας είναι αρκετά μικρή (μόλις 2,3%). Ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζει μια οικογένεια φαίνεται να σχετίζεται θετικά με τον αριθμό των παιδιών. Υψηλότερη συμμετοχή στη φτώχεια έχουν τα νοικοκυριά με 2 γονείς και 2 εξαρτώμενα παιδιά, παρόλο που ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν είναι αντίστοιχος του μέσου της χώρας.

Στην Ελλάδα ένα άτομο που διαμένει σε αγροτική περιοχή αντιμετωπίζει υπερδιπλάσιο κίνδυνο φτώχειας από ένα άτομο που διαμένει σε αστική ή ημιαστική περιοχή. Αντιθέτως, δεν παρατηρούνται διαφορές στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ νοικοκυριών που διαμένουν σε ημιαστικές και αστικές περιοχές της χώρας. Σε όλες τις χώρες της νοτίου Ευρώπης, αλλά και στην Ιρλανδία, η ζωή στις αγροτικές περιοχές συνεπάγεται σημαντικά μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα της ΕΕ-15 στην οποία τα άτομα που ζουν σε αγροτικές περιοχές εμφανίζουν πολύ υψηλό ποσοστό φτώχειας και ταυτόχρονα έχουν τόσο υψηλή συνεισφορά στο σύνολο των φτωχών.

Το 65,2% των φτωχών νοικοκυριών στην Ελλάδα ζουν σε αγροτικές περιοχές. Παρόλο που ο κίνδυνος φτώχειας στις αγροτικές περιοχές της Ισπανίας είναι υψηλότερος από αυτόν της Ελλάδας, μόλις το 40% των Ισπανών φτωχών ζει στην ύπαιθρο. Παρομοίως, υψηλή συμμετοχή στη φτώχεια εμφανίζουν τα άτομα που μένουν σε αγροτικές περιοχές στη Σουηδία και τη Φινλανδία. Ωστόσο, στις χώρες αυτές δεν παρατηρούνται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις στον κίνδυνο φτώχειας μεταξύ αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών. Χαμηλά ποσοστά φτώχειας εμφανίζουν όσοι ζουν σε αγροτικές περιοχές στη Δανία, στην Αυστρία, στο Βέλγιο και στο Λουξεμβούργο. Στις υπόλοιπες χώρες η αστικότητα δεν φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά τον κίνδυνο φτώχειας.

Η ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού στην Ελλάδα δεν επηρεάζει σημαντικά τον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα μέλη του. Αντιθέτως, στις περισσότερες χώρες της ΕΕ-15 εμφανίζονται έντονες διαφοροποιήσεις στον κίνδυνο φτώχειας με βάση την ηλικία του υπεύθυνου. Στις χώρες αυτές, τα άτομα που διαμένουν σε νοικοκυριό με υπεύθυνο κάτω των 24 ετών αντιμετωπίζουν έναν σημαντικά υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας. Εξαίρεση αποτελεί η Πορτογαλία, όπου το μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας παρατηρείται μεταξύ των ατόμων που μένουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο ηλικίας 65 ετών και άνω. Υψηλή φτώχεια στους ηλικιωμένους παρουσιάζει και η Ελλάδα, γεγονός που αντανακλά τις αδυναμίες του συστήματος ασφάλισης να παρέχει συντάξεις ικανές να διασφαλίσουν σε μεγάλη μερίδα των ηλικιωμένων ένα επίπεδο διαβίωσης πάνω από το όριο φτώχειας. Στην Ελλάδα τα άτομα που διαμένουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο ηλικίας άνω των 65 ετών έχουν την υψηλότερη συμμετοχή στη φτώχεια (28%). Παρόμοια εικόνα πα-

ρουσιάζουν και οι υπόλοιπες χώρες της νοτίου Ευρώπης. Σε επίπεδο ατόμων, μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν τα άτομα με ηλικία άνω των 64 ετών (26%). Σχετικά μεγάλος είναι και ο κίνδυνος φτώχειας στις ηλικίες κάτω των 24 ετών (21%-24%). Ως προς την παιδική φτώχεια (άτομα κάτω των 16 ετών), εμφανής είναι η διαφορά μεταξύ των κοινωνικών συστημάτων. Σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά παιδικής φτώχειας παρατηρούνται στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος· ακολουθούν οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό σύστημα κοινωνικής προστασίας (με την εξαίρεση του Λουξεμβούργου). Αντιθέτως, υψηλό κίνδυνο φτώχειας αντιμετωπίζουν τα παιδιά στις χώρες της νοτίου Ευρώπης καθώς και σε αυτές με φιλελεύθερο προνοιακό καθεστώς. Στις περισσότερες χώρες της ΕΕ-15 τα παιδιά αντιμετωπίζουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας από αυτόν που αντιμετωπίζει ο συνολικός πληθυσμός της χώρας.

Όταν η ομαδοποίηση του πληθυσμού γίνεται με βάση την επαγγελματική κατάσταση, διαπιστώνουμε ότι στην Ελλάδα τα μέλη των νοικοκυριών με υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο αγρότη βιώνουν τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας. Αυτό το ποσοστό φτώχειας είναι υψηλότερο ακόμη και από εκείνο που αντιμετωπίζουν τα μέλη των νοικοκυριών με υπεύθυνο άνεργο. Η μόνη άλλη χώρα στην οποία τα μέλη των νοικοκυριών με υπεύθυνο αγρότη εμφανίζουν τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας (με βάση την εν λόγω ομαδοποίηση) είναι η Ισπανία. Στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15 το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας εμφανίζεται στα μέλη των νοικοκυριών με υπεύθυνο άνεργο ή μη οικονομικά ενεργό. Ταυτόχρονα, στις χώρες της νοτίου Ευρώπης (αλλά και στη Σουηδία) περισσότεροι από το ένα τρίτο των φτω-

χών νοικοκυριών έχουν υπεύθυνο μισθωτό ή αυτοαπασχολούμενο σε μη αγροτικό τομέα. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ο υψηλός κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν στην Ελλάδα τα άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο εργαζόμενο μερικής απασχόλησης. Τα μέλη των νοικοκυριών αυτών εμφανίζουν υψηλότερο ποσοστό φτώχειας από αυτά των νοικοκυριών με υπεύθυνο άνεργο. Ο υψηλός κίνδυνος φτώχειας των νοικοκυριών με υπεύθυνο εργαζόμενο μερικής απασχόλησης είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των χωρών της νοτίου Ευρώπης (με εξαίρεση την Ισπανία). Στα υπόλοιπα κράτη της ΕΕ ο κίνδυνος φτώχειας των ανέργων είναι σημαντικά υψηλότερος από αυτόν που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης.

Επιπλέον, υπάρχει εμφανής σχέση ανάμεσα στον κίνδυνο φτώχειας και στο επίπεδο εκπαίδευσης σε όλες τις χώρες της ΕΕ-15. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, όσο μεγαλύτερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης τόσο χαμηλότερος είναι ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα άτομα. Αυτή η σχέση παρατηρείται τόσο σε επίπεδο ατόμων όσο και σε επίπεδο υπεύθυνου νοικοκυριού. Παρουσιάζονται όμως διαφοροποιήσεις μεταξύ χωρών και καθεστώτων ευημερίας ως προς το πόσο μεγάλη είναι η διαφορά του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα άτομα με διαφορετική εκπαίδευση. Έτσι, στην Πορτογαλία τα άτομα που διαμένουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο πτυχιούχο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας (μόλις 1,9%) μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15. Σημαντικές είναι και οι διαφοροποιήσεις που εμφανίζονται στη συμμετοχή στο σύνολο των φτωχών. Στις χώρες της νοτίου Ευρώπης (με εξαίρεση την Ιταλία), αλλά και στο Λουξεμβούργο, τα μέλη

των νοικοκυριών που έχουν υπεύθυνο με πρωτοβάθμια εκπαίδευση συμμετέχουν στη συνολική φτώχεια με ποσοστό μεγαλύτερο του 50%. Ιδιαίτερα στην Πορτογαλία το 82% των φτωχών βρίσκονται σε νοικοκυριά με υπεύθυνο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα η ίδια ομάδα πληθυσμού συμμετέχει στη συνολική φτώχεια κατά 59%. Αντίθετα στη Δανία, μολονότι τα άτομα που διαμένουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν ένα από τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15, συμμετέχουν με ποσοστό μόλις 1,5% στο σύνολο των φτωχών της χώρας.

Η αρνητική σχέση μεταξύ επιπέδου εκπαίδευσης και ποσοστού φτώχειας δεν μπορεί να οδηγήσει αυτόματα στο συμπέρασμα ότι η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου μπορεί από μόνη της να μειώσει αποτελεσματικά τη φτώχεια. Το επίπεδο εκπαίδευσης στην Ελλάδα βελτιώθηκε σημαντικά τα τελευταία 30 χρόνια, χωρίς όμως αυτό να επηρεάσει ουσιαστικά το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από τα όρια φτώχειας. Η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού ως στόχος πολιτικής δεν θα πρέπει να συνδέεται αποκλειστικά με την αύξηση του εισοδήματος που αναμένεται να επιφέρει.

Τέλος, σε όλες τις χώρες της ΕΕ-15 δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Αυτό βέβαια αντανακλά εν μέρει τη βασική υπόθεση που υιοθετείται στις αντίστοιχες έρευνες, σύμφωνα με τη οποία όλα τα μέλη του νοικοκυριού, ανεξαρτήτως προσωπικών πόρων, απολαμβάνουν το ίδιο επίπεδο ευημερίας.

Πίνακας 3.10: Ποσοστό φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια ομάδων του πληθυσμού με βάση το μέγεθος και τον τύπο του νοικοκυριού, ΕΕ-15, 2006

Μέγεθος νοικοκυριού									Τύπος νοικοκυριού								
									Μονομελή νοικοκυριά	2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμ. παιδιά	2 ενήλικες (ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμ. παιδιά	Άλλα νοικοκ. χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά	2 γονείς με 1 εξαρτώμενο παιδί	2 γονείς με 2 εξαρτώμ. παιδιά	2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμ. παιδιά	Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά
		1 άτομο	2 άτομα	3 άτομα	4 άτομα	5 άτομα	6 + άτομα										
Σοσιαλδημοκρατικό	DK	% φτώχειας	24,8	7,6	7,3	5,0	7,9	30,1	24,6	5,0	12,2	3,2	19,5	4,1	3,8	12,4	9,7
		Συμμετ. στη φτώχεια	47,4	20,5	10,1	9,2	6,0	6,7	47,1	7,9	10,1	0,8	11,6	3,8	6,2	10,7	1,9
	SW	% φτώχειας	21,5	7,5	10,4	8,0	11,4	18,7	20,9	6,7	4,3	4,2	31,9	5,9	5,5	10,9	12,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	36,7	18,7	14,1	15,4	9,4	5,7	35,6	9,6	3,6	0,9	21,6	5,5	8,9	9,7	4,6
	Fi	% φτώχειας	33,1	8,3	5,9	6,5	9,0	17,1	33,0	6,6	9,4	4,9	18,3	5,2	5,7	12,1	7,4
		Συμμετ. στη φτώχεια	48,0	21,0	8,0	9,7	6,7	6,5	47,7	10,2	7,6	1,9	7,3	4,9	7,2	11,3	1,9
Συντηρητικό-κορπορατιστικό	NL	% φτώχειας	14,4	6,5	7,7	7,5	12,3	20,3	14,4	5,0	7,3	4,3	32,0	5,1	7,2	14,8	6,3
		Συμμετ. στη φτώχεια	23,7	19,4	14,0	19,5	13,4	10,1	23,7	9,0	7,7	3,0	13,5	5,7	14,9	19,1	3,4
	AU	% φτώχειας	22,1	11,9	10,2	9,7	12,4	10,6	22,1	10,3	11,8	6,3	28,8	9,0	11,2	19,4	5,3
		Συμμετ. στη φτώχεια	26,2	23,1	16,9	17,5	11,1	5,1	26,2	10,6	8,9	6,3	9,6	7,9	13,1	12,2	5,1
	BE	% φτώχειας	23,4	15,1	11,9	8,6	12,9	25,8	23,4	9,4	21,3	8,5	32,4	8,9	7,5	14,2	14,6
		Συμμετ. στη φτώχεια	23,3	28,4	16,4	13,1	9,4	9,4	23,3	9,4	15,3	5,3	13,4	6,8	8,4	10,6	7,4
Φιλελεύθερο	GE	% φτώχειας	21,3	11,8	8,9	8,8	10,9	13,1	21,3	11,0	10,3	6,1	24,1	7,5	8,6	12,7	8,0
		Συμμετ. στη φτώχεια	31,3	31,0	14,0	14,2	5,6	3,9	31,3	14,0	11,2	3,4	11,5	7,4	10,5	6,5	4,1
	FR	% φτώχειας	18,5	11,6	12,3	9,7	17,9	32,1	18,5	8,3	12,3	11,5	28,6	10,1	8,9	19,2	17,7
		Συμμετ. στη φτώχεια	19,2	26,9	17,3	21,0	8,8	6,8	19,7	10,4	10,8	4,7	11,1	10,3	16,8	10,8	5,5
	IU	% φτώχειας	16,3	8,3	13,5	14,4	19,1	36,3	16,3	6,4	7,5	7,6	48,5	10,1	14,4	23,6	18,3
		Συμμετ. στη φτώχεια	13,7	13,4	20,3	34,7	13,2	4,8	13,7	5,7	4,7	5,8	12,3	9,3	26,0	12,4	10,2
Νοτιοευρωπαϊκό	UK	% φτώχειας	27,9	16,4	16,6	14,2	20,7	39,2	27,9	9,2	23,0	11,9	41,4	14,1	13,2	25,3	18,3
		Συμμετ. στη φτώχεια	18,9	25,2	17,7	17,4	10,5	10,4	19,8	8,2	13,0	6,6	16,9	7,5	10,9	10,5	6,6
	IR	% φτώχειας	46,2	15,5	15,7	14,2	12,9	27,1	46,2	13,5	12,0	6,7	47,3	10,2	14,5	21,9	11,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	19,2	16,4	15,4	19,1	12,6	17,3	19,2	7,2	4,5	4,4	19,9	5,4	11,6	17,1	10,7
	IT	% φτώχειας	26,0	15,3	14,1	19,8	28,0	34,0	26,0	11,0	18,2	8,7	30,2	17,2	22,1	40,8	22,5
		Συμμετ. στη φτώχεια	15,6	17,6	18,2	31,2	12,4	5,0	15,6	5,2	11,1	8,0	4,1	11,7	21,4	9,7	13,4
Νοτιοευρωπαϊκό	SP	% φτώχειας	33,9	20,6	14,7	18,8	21,2	34,5	15,6	7,2	3,5	3,7	26,9	9,4	6,1	9,8	5,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	10,0	21,0	19,2	34,0	9,7	6,1	14,8	7,6	2,4	1,8	22,3	13,0	14,1	18,9	5,1
	GR	% φτώχειας	24,2	20,3	14,9	19,3	33,3	44,4	24,2	14,6	24,3	14,7	27,6	14,8	20,2	37,5	29,6
		Συμμετ. στη φτώχεια	8,9	21,1	17,5	39,1	7,8	5,7	8,9	6,2	14,0	16,7	2,3	7,4	24,9	5,4	14,3
	PT	% φτώχειας	34,9	23,0	13,3	16,0	17,2	26,2	34,9	18,3	25,9	9,5	41,2	12,1	18,6	37,8	15,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	11,4	26,0	21,5	24,4	9,0	7,7	11,5	9,0	15,0	9,2	5,7	11,4	16,1	7,8	14,4

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Πίνακας 3.11: Ποσοστό φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια ομάδων του πληθυσμού με βάση το βαθμό αστικότητας του νοικοκυριού, την ηλικία και την επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού, ΕΕ-15, 2006

Βαθμός αστικότητας					Ηλικία υπεύθυνου							Επαγγελματική κατάσταση υπεύθυνου						
												</						

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Πίνακας 3.12: Ποσοστό φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια ομάδων του πληθυσμού με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου και την ηλικία του μέλους του νοικοκυριού, ΕΕ-15, 2006

		Επίπεδο εκπαίδευσης υπεύθυνου						Ηλικία ατόμου							
		Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση		0-6 ετών	7-15 ετών	16-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω
Σοσιαλδημοκρατικό	DK	% φτώχειας	38,8	14,7	9,3	38,6	8,1	11,1	8,8	28,3	14,2	6,0	5,0	4,1	17,1
		Συμμετ. στη φτώχεια	1,5	38,8	39,3	0,3	20,1	8,3	9,0	24,6	16,6	8,0	6,0	4,9	22,7
	SW	% φτώχειας	9,9	16,8	10,2	13,7	9,8	12,3	13,5	27,0	10,5	8,8	7,2	4,3	11,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	6,4	14,0	43,9	8,0	27,7	9,6	14,5	25,5	11,6	10,3	7,8	4,7	16,0
	Fi	% φτώχειας	23,2	20,0	12,5	-	4,0	11,3	7,5	22,0	9,7	8,1	9,2	9,5	21,7
		Συμμετ. στη φτώχεια	31,9	15,0	42,3	-	10,7	7,0	6,6	19,6	9,4	8,9	10,8	10,4	27,3
	NL	% φτώχειας	10,3	11,8	10,3	8,2	5,8	11,9	13,7	17,4	9,7	7,4	6,3	6,1	6,3
		Συμμετ. στη φτώχεια	10,7	26,9	40,8	3,0	18,6	11,7	15,9	19,8	13,4	12,5	9,7	7,8	9,1
Συντηρητικό-κορπορατιστικό	AU	% φτώχειας	39,9	25,1	10,3	8,9	5,9	16,7	13,5	11,9	13,1	9,9	10,7	9,9	16,2
		Συμμετ. στη φτώχεια	2,7	40,0	42,2	5,9	9,2	9,6	10,9	10,9	13,4	12,9	12,3	9,2	20,9
	BE	% φτώχειας	29,8	17,7	12,2	15,3	5,1	14,3	15,3	16,3	10,0	11,2	11,4	13,9	23,2
		Συμμετ. στη φτώχεια	31,6	19,9	30,9	3,7	14,0	8,0	11,2	12,2	9,0	11,6	11,3	11,0	25,6
	GE	% φτώχειας	37,3	24,6	13,5	11,6	7,9	11,8	11,7	14,8	13,5	9,7	11,6	14,1	12,5
		Συμμετ. στη φτώχεια	3,4	14,5	51,6	6,4	24,1	6,4	8,4	12,9	13,2	13,2	13,6	13,6	18,8
	FR	% φτώχειας	16,2	11,7	11,1	7,7	6,4	12,6	14,4	19,9	10,0	10,7	11,4	10,0	15,9
		Συμμετ. στη φτώχεια	21,9	8,5	51,7	1,2	16,6	9,1	10,8	17,7	9,8	11,9	11,4	9,4	19,9
Φιλελεύθερο	UK	% φτώχειας	-	29,7	17,1	19,7	9,1	25,3	23,3	21,0	14,3	12,8	13,7	16,2	27,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	-	50,5	30,8	4,0	14,8	10,0	13,8	13,0	9,8	10,4	9,5	10,2	23,3
	IR	% φτώχειας	31,2	21,3	14,7	8,4	8,1	18,3	22,9	20,2	10,3	14,5	15,1	20,2	27,2
		Συμμετ. στη φτώχεια	43,9	24,8	15,8	4,3	11,2	9,3	15,8	18,8	7,3	9,2	11,8	11,3	16,5
Νοτιοευρωπαϊκό	IT	% φτώχειας	27,7	23,0	12,6	13,1	4,9	22,0	26,2	24,0	16,3	18,0	16,5	13,3	21,4
		Συμμετ. στη φτώχεια	39,4	37,4	17,3	3,2	2,7	8,3	11,7	11,6	12,0	15,1	11,4	8,2	21,6
	SP	% φτώχειας	27,2	21,7	13,6	11,8	6,4	20,4	26,6	19,3	11,8	18,2	15,5	18,0	30,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	52,5	24,8	13,6	0,6	8,4	7,6	11,0	10,6	10,3	14,9	10,3	9,6	25,7
	GR	% φτώχειας	28,6	24,3	13,8	17,2	5,2	20,6	21,3	24,4	15,7	16,3	18,6	18,9	25,5
		Συμμετ. στη φτώχεια	59,3	14,4	18,6	2,9	4,8	7,0	9,3	13,0	12,0	12,2	12,3	10,7	23,5
	PT	% φτώχειας	19,8	11,5	9,6	15,6	1,9	17,1	21,7	18,4	11,8	16,7	16,3	18,9	26,2
		Συμμετ. στη φτώχεια	81,7	9,5	7,2	0,3	1,2	6,4	11,5	11,1	10,0	13,4	11,8	11,5	24,3

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Πίνακας 3.13: Ποσοστό φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια ομάδων του πληθυσμού με βάση την επαγγελματική κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης και το φύλο του ατόμου, ΕΕ-15

		Επαγγελματική κατάσταση ατόμου								Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου						Φύλο ατόμου	
			Αυτοαπασχ. στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχ. σε μη αγροτικό τομέα	Μισθωτός	Εργαζ. μερικής απασχ.	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	Σε διαδικασία εκπαίδευσης	Άνδρας	Γυναίκα
Σοσιαλδημοκρατικό	DK	% φτώχειας	7,4	12,6	3,4	7,9	24,2	14,3	17,3	13,5	13,5	6,5	53,8	7,3	15,3	10,9	11,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,1	3,9	10,6	4,6	5,4	22,9	52,6	0,2	29,2	18,6	0,3	12,3	39,3	47,4	52,6
	SW	% φτώχειας	17,1	17,3	5,3	10,2	23,8	11,1	16,6	8,3	12,6	7,9	9,9	7,7	16,4	11,6	11,7
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,5	5,7	15,1	8,5	5,3	16,6	48,3	4,6	9,1	24,4	3,5	14,8	43,6	48,5	51,5
	Fi	% φτώχειας	14,2	12,3	2,5	14,9	36,1	19,8	14,7	23,6	16,1	11,4	-	3,8	13,0	12,0	13,0
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,6	4,4	6,6	6,3	13,5	28,8	39,8	29,2	9,6	27,3	-	7,0	26,8	46,9	53,1
NL		% φτώχειας	16,0	15,3	2,7	7,1	28,8	6,0	13,8	7,3	9,8	6,9	6,8	4,9	15,4	9,2	9,6
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,4	5,4	6,6	13,7	5,0	7,2	61,7	6,4	18,3	19,2	1,7	10,4	43,9	48,7	51,3
Συντηρητικό-κορπορατιστικό	AU	% φτώχειας	9,6	6,9	6,1	11,0	32,6	13,0	17,3	40,1	22,6	8,9	7,1	5,8	14,8	11,0	14,0
		Συμμετ. στη φτώχεια	1,1	1,5	15,2	6,5	9,8	22,8	43,1	2,9	33,7	27,2	3,7	6,1	26,4	42,8	57,2
	BE	% φτώχειας	15,2	13,2	3,3	6,0	37,4	18,8	19,6	28,5	16,7	11,7	12,3	5,3	14,7	13,5	15,5
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,6	3,3	6,1	3,7	14,1	24,4	47,5	24,1	14,4	20,9	2,2	9,9	28,5	45,7	54,3
	GE	% φτώχειας	12,6	9,4	4,5	11,8	38,5	12,4	15,0	28,8	20,0	12,7	11,6	8,0	12,8	11,9	12,8
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,4	1,8	9,3	14,6	16,3	22,2	35,4	2,8	14,3	38,1	4,8	16,1	24,0	47,1	52,9
	FR	% φτώχειας	23,0	14,9	4,8	12,1	30,0	12,5	17,6	15,0	11,2	9,4	5,3	5,8	14,9	12,2	13,9
		Συμμετ. στη φτώχεια	1,4	3,0	11,8	6,6	11,0	21,2	45,1	17,1	6,4	27,3	0,5	9,0	39,7	45,3	54,7
IU		% φτώχειας	9,8	8,8	10,1	13,0	44,9	6,9	17,9	21,7	12,9	8,9	6,5	3,1	19,0	13,6	14,2
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,4	1,2	24,3	7,5	6,6	5,8	54,2	35,3	7,3	16,5	1,0	3,6	36,3	48,4	51,6
Φιλελεύθερο	UK	% φτώχειας	25,5	18,5	3,2	13,1	56,0	28,0	28,4	-	29,0	14,0	19,5	8,0	23,6	17,9	20,0
		Συμμετ. στη φτώχεια	0,3	3,8	5,3	7,5	5,6	26,3	51,1	-	37,7	19,2	3,1	9,4	30,8	46,0	54,0
	IR	% φτώχειας	10,4	8,6	3,8	11,1	45,4	25,2	26,4	32,2	19,6	11,3	10,1	5,0	21,9	17,5	19,4
		Συμμετ. στη φτώχεια	1,0	1,7	5,5	5,6	7,9	9,1	69,1	29,6	13,8	8,8	3,2	4,8	39,8	47,3	52,7
Νοτιοευρωπαϊκό	IT	% φτώχειας	29,6	15,5	7,9	16,7	38,5	16,5	26,6	26,3	21,1	12,2	9,8	5,0	24,2	17,6	20,7
		Συμμετ. στη φτώχεια	1,1	6,0	10,5	3,7	8,8	16,1	53,9	30,8	25,4	13,6	2,0	2,2	25,9	44,7	55,3
	SP	% φτώχειας	40,2	22,9	7,1	14,5	30,7	25,2	26,9	27,3	20,0	11,6	11,0	6,5	23,2	18,4	21,1
		Συμμετ. στη φτώχεια	1,7	6,2	11,4	3,3	8,7	16,4	52,2	37,9	18,2	8,9	0,5	6,6	28,0	45,9	54,1
	GR	% φτώχειας	37,3	16,3	9,0	26,6	29,4	23,9	23,5	28,0	22,2	14,3	16,0	5,3	21,8	19,2	21,1
		Συμμετ. στη φτώχεια	5,7	6,2	11,4	5,3	6,9	21,6	42,9	42,9	9,7	15,8	3,0	3,7	24,8	46,7	53,3
	PT	% φτώχειας	39,3	21,9	6,9	29,3	27,3	22,9	23,8	20,1	9,7	8,8	11,3	2,7	20,0	17,7	19,1
		Συμμετ. στη φτώχεια	3,8	6,6	12,9	7,1	7,7	21,7	40,3	54,7	7,2	5,4	0,2	1,5	20,0	46,5	53,5

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

4. Συμπεράσματα - Προτάσεις πολιτικής

Στη συγκεκριμένη έκθεση διερευνήθηκαν και σχολιάστηκαν βασικές πτυχές της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα αξιοποιώντας τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα (1995-2006). Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ανάλυση της διαχρονικής εξέλιξης και των τάσεων των φαινομένων της φτώχειας και της ανισότητας, καθώς επίσης στον αναδιανεμητικό ρόλο των κρατικών πολιτικών, στο πλαίσιο μιας συγκριτικής διερεύνησης με τις άλλες χώρες της ΕΕ. Βασική επιδίωξη της παρούσας έκθεσης είναι να συμβάλει στη διαμόρφωση και στον εμπλουτισμό του σχετικού δημόσιου διαλόγου αναφορικά με τη ένταση και την έκταση της ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα, όπως και στη διαμόρφωση των κατάλληλων πολιτικών αντιμετώπισής τους.

Η Ελλάδα εμφανίζει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό φτώχειας στην ΕΕ-27 μετά τη Λετονία. Με βάση τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα, 1 στους 5 κατοίκους στην Ελλάδα (20,1%) βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας. Ιδιαίτερα υψηλό είναι και το ποσοστό μακροχρόνιας φτώχειας, το οποίο ανέρχεται στο 14% (δεύτερο μεγαλύτερο στην ΕΕ-15). Παρά τη σημαντική άνοδο του ΑΕΠ στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία, η φτώχεια και η ανισότητα παραμένουν σχεδόν αμετάβλητες. Μικρή μείωση εμφάνισε μόνο το χάσμα φτώ-

χειας. Υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα εμφανίζουν τα νοικοκυριά με υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο στον αγροτικό τομέα, εργαζόμενο μερικής απασχόλησης ή άνεργο. Εντούτοις θα πρέπει να επισημανθεί ότι τη μεγαλύτερη συνεισφορά στη φτώχεια έχουν τα νοικοκυριά με υπεύθυνο συνταξιούχο, μισθωτό ή αυτοαπασχολούμενο σε μη αγροτικό τομέα (συνολικά 65,7%).

Παρά τις διαφορές στο μέσο εισόδημα που παρατηρούνται μεταξύ διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων, τα πληθυσμιακά αυτά χαρακτηριστικά (η εκπαίδευση, το επάγγελμα, η ηλικία, το μέγεθος και η σύνθεση του νοικοκυριού, ο βαθμός αστικότητας κ.λπ.) δεν μπορούν από μόνα τους να ερμηνεύσουν ένα σημαντικό ποσοστό της εισοδηματικής ανισότητας σε καμία χώρα της ΕΕ. Το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής ανισότητας οφείλεται στην ανισότητα που υπάρχει εντός των ομάδων. Κανένα από τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση δεν μπόρεσε να ερμηνεύσει από μόνο του περισσότερο από το ¼ της συνολικής ανισότητας (με μοναδική εξαίρεση το επίπεδο εκπαίδευσης στην Πορτογαλία, το οποίο ερμηνεύει το 30-35%). Κατά συνέπεια, μόνο οριακή επίδραση θα έχουν στη μείωση της ανισότητας πολιτικές που προσβλέπουν στην άμβλυνση των διαφορών μεταξύ των ομάδων. Επιπρόσθετα, σε υπερε-

θνικό επίπεδο μια αντίστοιχη πολιτική θα είχε διαφορετικές επιπτώσεις σε κάθε χώρα. Τα αποτελέσματα αυτά θέτουν υπό αμφισβήτηση τις κυρίαρχες απόψεις περί μεγαλύτερης στόχευσης των πολιτικών αντιμετώπισης της φτώχειας και της αποστέρησης, οι οποίες σταδιακά μετατοπίζουν την ευθύνη για την αντιμετώπιση των φαινομένων αυτών από την κοινωνία στο άτομο. Η υιοθέτηση γενικών μέτρων καθολικής εμβέλειας, μέσω της ενίσχυσης των χαμηλών εισοδημάτων, εμφανίζεται ως το πλέον κατάλληλο και αποτελεσματικό μέτρο για την άμβλυνση της ανισότητας.

Η σύγκριση του επιπέδου φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ, όταν αυτή γίνεται με βάση τις εθνικές γραμμές σχετικής φτώχειας, αποκρύπτει τις τεράστιες διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων αυτών των χωρών, με προφανείς επιπτώσεις στη διαδικασία χάραξης αλλά και αξιολόγησης εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών. Υιοθετώντας τη γραμμή φτώχειας της Δανίας θα διαπιστώσουμε ότι περισσότερο από το 40% των Ελλήνων είναι φτωχοί. Αντίστοιχα, εάν η σύγκριση γίνει με βάση τη γραμμή φτώχειας της Ελλάδας, το ποσοστό φτώχειας σε όλες τις χώρες της ΕΕ-15, εκτός από αυτές της νοτίου Ευρώπης, θα είναι κάτω από το 5% (σε αντιδιαστολή με το 20% της Ελλάδας).

Οι διαφοροποιήσεις στο επίπεδο φτώχειας και εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ των χωρών της ΕΕ φαίνεται να ερμηνεύονται σε μεγάλο βαθμό από τις διαφορές στο σύστημα κοινωνικής προστασίας που η κάθε χώρα έχει αναπτύξει. Ομαδοποιώντας τις χώρες σε τέσσερεις διακριτούς τύπους κοινωνικού κράτους, διαπιστώνεται ότι την υψηλότερη φτώχεια εμφανίζουν οι χώρες της νοτίου Ευρώπης (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία) καθώς και οι χώρες με φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος

(Μεγάλη Βρετανία, Ιρλανδία). Αντίθετα, τη χαμηλότερη φτώχεια και ανισότητα εμφανίζουν οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ευημερίας (Δανία, Σουηδία, Φινλανδία, Ολλανδία) και ακολουθούν οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό τύπο κοινωνικού κράτους (κυρίως χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης).

Στον δημόσιο διάλογο και στην επίσημη κυβερνητική ρητορεία κυριαρχεί η άποψη ότι η οικονομική ανάπτυξη (όπως καταχρηστικά μεταφράζεται στον σχετικό διάλογο η οικονομική μεγέθυνση) και η μείωση της ανεργίας είναι οι βασικές και αναγκαίες προϋποθέσεις για τη μείωση της σχετικής φτώχειας. Τα επιχειρήματα αυτά χρησιμοποιήθηκαν για να νομιμοποιηθούν εθνικές και υπερεθνικές πολιτικές και επιλογές για τη λιτότητα, την απορρύθμιση των αγορών και την επίτευξη συγκεκριμένων μακροοικονομικών στόχων. Οι απόψεις όμως αυτές δεν επιβεβαιώνονται εμπειρικά. Οι διαφοροποιήσεις στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ δεν ερμηνεύονται ικανοποιητικά από τις διαφορές στο επίπεδο οικονομικής μεγέθυνσης. Επιπροσθέτως, την τελευταία δεκαετία ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα ήταν υψηλότερος από τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ, χωρίς όμως αυτό να οδηγήσει σε μείωση του επιπέδου σχετικής φτώχειας. Μεταξύ των χωρών με παρόμοιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, τα διαφορετικά ποσοστά φτώχειας ερμηνεύονται από τις διαφορές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας. Παρομοίως, η μείωση της ανεργίας δεν φαίνεται να έχει σημαντική επίπτωση στο ποσοστό φτώχειας της χώρας. Οι διαφορές στο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ δεν ερμηνεύουν ικανοποιητικά τις διαφορές στο επίπεδο φτώχειας. Στην Ελλάδα, παρόλο που οι άνεργοι εμφανίζουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας από τους εργαζομένους, έχουν

πολύ μικρή συμμετοχή στη συνολική φτώχεια. Το μεγαλύτερο μέρος των φτωχών αποτελείται από εργαζομένους και συνταξιούχους. Επιπλέον, οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης εμφανίζουν παρόμοια ποσοστά φτώχειας με αυτά των ανέργων, γεγονός το οποίο θέτει υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα, ως προς τη μείωση της φτώχειας, των πολιτικών που προωθούν τις ευέλικτες σχέσεις εργασίας και τη μερική απασχόληση. Απαραίτητη για τη μείωση της φτώχειας είναι η ενίσχυση των μισθών και των συντάξεων.

Οι κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ –και κυρίως αυτές πλην των συντάξεων– ερμηνεύουν σε σημαντικό βαθμό τις διαφορές στα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15. Αντίθετα, οι εν λόγω διαφορές δεν ερμηνεύονται από τα επίπεδα οικονομικής μεγέθυνσης και ανεργίας. Οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα (δηλαδή τα διάφορα επιδόματα, βοηθήματα κλπ., εκτός από τις συντάξεις) παρουσιάζουν τη μικρότερη αποτελεσματικότητα στη μείωση της φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27, κάτι που

φανερώνει την αναποτελεσματικότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα. Ενδεικτικά, η μείωση που επιφέρουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στο ποσοστό φτώχειας της Ελλάδας είναι μόλις 6,5%, όταν το αντίστοιχο μέσο ποσοστό μείωσης στην ΕΕ-15 είναι 24,9%. Η αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, αντλώντας επιχειρήματα από την εμπειρία άλλων χωρών, είναι άμεσης προτεραιότητας προκειμένου να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά η φτώχεια και η αποστέρηση στην Ελλάδα. Αυτό γίνεται ακόμη πιο επιτακτικό στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζει η παγκόσμια οικονομία και των επιπτώσεων που αναμένεται να έχει αυτή η κρίση στις συνθήκες διαβίωσης μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού. Δυστυχώς, η χρονική υστέρηση μεταξύ της συλλογής και της διάθεσης των απαραίτητων δεδομένων δεν μας επιτρέπει ακόμη να εκτιμήσουμε και να αξιολογήσουμε τις επιπτώσεις της πρόσφατης κρίσης στην ανισότητα και τη φτώχεια στην Ελλάδα αλλά και στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ.

Βιβλιογραφία

- Alcock, P. (1993). *Understanding Poverty*. London: Macmillan.
- Anand, S. (1983). *Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition*, Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, A.B. (1983). *The Economics of Inequality*, 2nd edition, Oxford: Clarendon Press.
- Atkinson, A.B. (1998). *Poverty in Europe*, Oxford: Blackwell.
- Atkinson, A.B. and Bourguignon, F. (eds) (2000). *Handbook of Income Distribution*, 1, Amsterdam: North Holland.
- Bourguignon, F. (1979). "Decomposable income inequality measures", *Econometrica*, 47, pp. 901-920.
- Cowell, F.A. (1980). "On the structure of additive inequality measures", *Review of Economic and Statistics*, 47, pp. 521-531.
- Cowell, F.A. (1984). "On the structure of american inequality", *Review of Income and Income and Wealth*, 30, pp. 351-375.
- Cowell, F.A. (1995). *Measuring Inequality*, 2nd edition, London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Cowell, F.A. (2000). "Measurement of inequality", in Atkinson, A.B. and Bourguignon, F. (eds), *Handbook of Income Distribution*, 1, Amsterdam: North-Holland.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Policy Press.
- Eurostat (2002). *European Social Statistics. Income, Poverty and Social Exclusion: 2nd Report*, Luxembourg: European Commission.
- Ferrera, M. (1996). "The 'Southern model' of welfare in social Europe", *Journal of European Social Policy*, 6, pp. 17-37.
- Gordon, D. and Townsend, P. (eds) (2000). *Breadline Europe; The Measurement of Poverty*, Bristol: Policy Press.
- Guio, A.-C. (2005). *Income Poverty and Social Exclusion in the EU25*, Statistics in Focus, Population and Social Conditions, Eurostat.
- Heady, C., Mitrakos, T. and Tsakloglou, P. (2001). "The distributional impact of social transfers in the European Union: Evidence from the ECHP", *Fiscal Studies*, 22 (4), pp. 547-565.
- Jenkins, S. (1991). "The measurement of income inequality", in Osberg, L. (ed.), *Economic Inequality and Poverty: International Perspectives*, New York: M.E. Sharpe Inc.
- Karageorgas, D. (1973). "The distribution of tax burden by income groups in Greece", *Economic Journal*, 83, pp. 436-448.
- Kikilias, E. and Gazon E. (2005). *Regional Aspects of Poverty in Greece*, Social Cohesion Bulletin, National Center for Social Research Institute of Social Policy.
- Lambert, P. (1993). *The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis*, 2nd edition, Manchester: Manchester University Press.
- Leibfried, S. (1992). "Towards a european welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community", in Ferge, Z. and Kolberg, J.E. (eds), *Social Policy in a Changing Europe*, Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and Research.

- Matsaganis, M., Papadopoulos, F. and Tsakoglou, P. (2000). "Estimating extreme poverty in Greece", Working Paper 2000-02, Athens University of Economics & Business.
- Mitrakos, T. and Tsakoglou, P. (1998a). "Decomposing inequality under alternative concepts of resources Greece 1988", *Journal of Income Distribution*, 8, pp. 241-253.
- Mitrakos, T. and Tsakoglou, P. (1998b). "Income, consumption or something else? Selecting a welfare indicator for distributional studies", Working Paper 1998-2005, Athens University of Economics & Business.
- Papatheodorou, C. (1997). "Poverty and family background in Greece: The role of father's occupation and education", Welfare State Programme, 133, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines (LSE-STICERD), London School of Economics and Political Science, London: LSE.
- Papatheodorou, C. (1998). "Inequality in Greece: An analysis by income source", Distributional Analysis Research Programme, 39, Economic & Social Research Council (LSE-STICERD), London School of Economics Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines (LSE-STICERD), London School of Economics and Political Science, London: LSE.
- Papatheodorou, C. (2000). "Decomposing inequality by populations subgroups in Greece: Results and policy implications", Distributional Analysis Research Programme, 49, Economic & Social Research Council (LSE-STICERD), London School of Economics Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines (LSE-STICERD), London School of Economics and Political Science, London: LSE.
- Papatheodorou, C. (2006). "The structure of household income and the distributional impact of income taxes and social security contributions", in Petmesidou, M. and Mossialos, E. (eds), *Social Policy Developments in Greece*, Aldershot: Ashgate.
- Papatheodorou, C. and Pavlopoulos, D. (2003). "Accounting for inequality in the EU: Income disparities between and within member states and overall income inequality", CHER Working Paper 9, Luxembourg-Differdange: CEPS/INSTEAD.
- Papatheodorou, C. and Petmesidou, M. (2006). "Poverty profiles and trends. How do southern European countries compare with each other?", in Petmesidou, M. and Papatheodorou, C. (eds), *Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean: Trends, Policies & Welfare Prospects in the New Millenium*, London: Zed Books.
- Papatheodorou, C. and Piachaud, D. (1998). "Family background, education and poverty in Greece", in Korayem, K. and Petmesidou, M. (eds), *Poverty and Social Exclusion in the Mediterranean Area*, Bergen: CROP.
- Petmesidou, M. (1996). "Social protection in Southern Europe: Trends and prospects", *Journal of Area Studies*, 9, pp. 95-125.
- Piachaud, D. (1987). "Problems in the definition and measurement of poverty", *Journal of Social Policy*, 16 (2), pp.147-164.
- Piachaud, D. (1993). "The definition and measurement of poverty and inequality", in Barr, N. and Whynes, D. (eds), *Current Issues in the Economics of Welfare*, London: Macmillan.
- Ruggles, P. (1990). *Drawing the Line; Alternative Poverty Measures and their Implications for Public Policy*, Washington: The Urban Institute Press.
- Sen, A. (1997). *On Economic Inequality*, expanded edition, Oxford: Clarendon Press.
- Shorrocks, A.F. (1980). "The class of additively decomposable inequality measures", *Econometrica*, 48, pp. 613-625.
- Shorrocks, A.F. (1984). "Inequality decomposition by population subgroups", *Econometrica*, 52, pp. 1369-1385.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*, Middlesex: Penguin.
- Townsend, P. (1993). *The International Analysis of Poverty*, London: Harvester Wheatsheaf.

- Tsakloglou, P. (1990). "Aspects of poverty in Greece", *Review of Income and Wealth*, 36 (4), pp. 381-402.
- Tsakloglou, P. (1993). "Aspects of inequality in Greece", *Journal of Development Economics*, 40, pp. 53-74.
- Tsakloglou, P. and Panopoulou, G. (1998). "Who are the poor in Greece? Analyzing poverty under alternative concepts of resources and equivalent scales", *Journal of European Social Policy*, 8 (3), pp. 213-236.
- Κανελλόπουλος, Κ., Αναστασάκου, Ζ., Κώτση, Α., Μανιάτης, Θ. και Παχάκη, Κ. (2004). *Διανομή, Αναδιανομή και Φτώχεια*, Μελέτες 55, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Καράγιωργας, Δ. και Πάκος, Θ. (1988). «Η κατανομή του φορολογικού βάρους στην Ελλάδα: 1982», στο *Τιμητικός Τόμος στη Μνήμη Σάκη Καράγιωργα*. Αθήνα: Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, ΠΑΣΠΕ.
- Καράγιωργας, Σ., Γεωργακόπουλος, Θ., Καραντινός, Δ., Λοιζίδης, Γ., Μπούζας, Ν., Υφαντόπουλος, Γ. και Χρυσάκης, Μ. (1990). *Διαστάσεις της Φτώχειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Ματσαγγάνης, Μ. (επιμ.) (1999). *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μητράκος, Θ. (2005). «Εκτιμήσεις ανισότητας και φτώχειας: Στατιστικές τεχνικές και προβλήματα», Πρακτικά του 18ου Πανελληνίου Συνεδρίου Στατιστικής, Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο.
- Μητράκος, Θ., Πανοπούλου, Γ. και Τσακλόγλου, Π. (1998). «Οικονομικές ανισότητες και φτώχεια στην Ελλάδα: Ποσοτικές διαστάσεις του προβλήματος», Discussion Paper 1998-2002.
- Μητράκος, Θ. και Τσακλόγλου, Π. (1998). «Αλλαγές στην ανισότητα και στη φτώχεια στην Ελλάδα μετά το 1974», Discussion Paper, Ιούνιος.
- Μητράκος Θ. και Τσακλόγλου, Π. (2003). «Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Δομή και διαχρονικές μεταβολές», στο Βενιέρης, Δ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2003). «Οι αναδιανεμητικές επιπτώσεις της άμεσης φορολογίας και των ασφαλιστικών κρατήσεων στην Ελλάδα», στο Βενιέρης, Δ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2004). «Εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα στη μέτρηση της οικονομικής ανισότητας: Τι επίδραση έχουν οι εναλλακτικές παραδοχές και ερμηνείες;», στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2006). «Φτώχεια και κοινωνική προστασία στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση την αυγή του 21ου αιώνα: Συγκρίσεις και διαπιστώσεις», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Η Κοινωνική Πολιτική σ' ένα Μεταβαλλόμενο Περιβάλλον: Προκλήσεις και Προοπτικές», Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2008). «Ο δημόσιος διάλογος για τη φτώχεια στην Ελλάδα και η νομιμοποίηση των κυρίαρχων εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών», στο Αγγελίδης, Μ., Σακκάς, Δ. και Γράβαρης, Δ. (επιμ.), *Κοινωνική Θεωρία και Πολιτική Ευθύνη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2004). «Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική», στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2005). «Ανισότητα, αναδιανομή και καθεστώς ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ», στο Αργεΐτης, Γ. (επιμ.), *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας (2006). *Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2006-2008*, Αθήνα, Σεπτέμβριος.

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων
(2001). *Εθνικό Σχέδιο Δράσης Για την Κοινωνική
Ενσωμάτωση 2001-2003*, Αθήνα, Ιούνιος.

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων
(2003). *Εθνικό Σχέδιο Δράσης Για την Κοινωνική
Ενσωμάτωση 2003-2005*, Αθήνα, Ιούλιος.

ISBN: 978-960-7402-51-6